

Marko Mäkinen

”Työssäni jota tunnen kutsumuksesta.” Johannes Karhapään toiminta ja vaiheet vuosina 1910–1918

Uusi lähdeaineisto luo tutkimukselle tilauksen

Syksyllä 2018 Konstantinopolin patriarkaatti hyväksyi Suomen ortodoksisen kirkon piispainkokouksen aloitteen kiertävän uskonnonopettajan ja kirkollisen vaikuttajan, sisällissodan aikana punaisena teloitetun Johannes Karhapään (1884–1918) liittämistä pyhien joukkoon marttyyrina ja tunnustajana.¹ Päätös nostatti uudenlaista kiinnostusta Karhapäätä kohtaan sekä ortodoksisen kirkon piirissä että tutkimuksellisesti. Pian kanonisointiutuksen jälkeen Joensuun ortodoksiselle seurakunnalle luovutettiin Karhapään toimintaan Sonkajanrannan kylällä liittyviä pöytäkirjoja, kirjeenvaihtoa ja asiakirjoja vuosilta 1910–1918. Aineisto jätettiin seurakuntaan nimettömänä, joten kokoelman lahjoittajaa ja vaiheita ei tunneta. Seurakunnan haltuun annettu aineisto tullaan sijoittamaan Kansallisarkiston Joensuun toimipisteen kokoelmiin.²

Karhapään kirkollinen pyhäksi tunnustaminen ja yllättäen ilmaantunut uusi lähdeaineisto herättävät tutkimuksellista mielenkiintoa. Mitä uutta entuudestaan tuntematon tutkimusaineisto paljastaa Karhapästä ja hänen vaiheistaan?

Tämä artikkeli rakentuu Joensuun ortodoksiselle seurakunnalle luovutetun ja aiemmin julkaisemattoman aineiston varaan. Tehtävänä on uuden

¹ Skeemaigumeni Johannes ja Johannes Karhapää 2018. Pyhän lisänimi muuttui matkan varrella Ilomantsilaisesta Sonkajanrantalaiseksi, ks. Johannes Karhapää pyhien joukkoon 2019.

² Luovutusprosessi on tämän artikkelin ilmestyessä kesken. Tässä artikkelissa käytetyt aineistoviittaukset eivät välttämättä vastaa tulevaa Kansallisarkiston luokittelua. Tammiukuussa 2019 julkaistiin erikseen Suomen ortodoksisen kirkon nettisivuilla ilmoitus, jolla etsittiin Karhapähän liittyviä kirjallisia lähteitä ja valokuvia sekä muistinvaraisia aikalaiskertomuksia. Johannes Karhapäätä koskevan aineiston kerääminen 2019.

aineiston avulla tarkentaa kuvaa Karhapään uskonnollisesta ja yhteiskunnallisesta toiminnasta sekä häneen kohdistuneesta vastustuksesta. Erityinen huomio kiinnittyy siihen, mitä uusi aineisto paljastaa hänen omakohtaisista tuntemuksistaan, kun vastustus hänen kirkollista valistustoimintaansa kohtaan kasvoi. Uudesta lähdeaineistosta syntyvää kuvaa täydennetään tarpeen mukaan muilla, entuudestaan saatavissa olevilla lähteillä. Keskeisimpiä Karhapään elämään liittyviä seikkoja, kuten koulutyötä ja kirkon rakentamista, on pääpiirteissään tarkasteltu jo aiemmassa tutkimuksessa. Uusi aineisto tarkentaa yksityiskohtia ja nostaa esiin osin myös Johannes Karhapään oman äänen.³ Artikkelit rakentuu pääsääntöisesti lähteitten analyysin varaan. Keskustelu aiemman tutkimuksen kanssa sijoittuu lähinnä alaviitteisiin.⁴

Artikkelissa seurataan pääosin tapahtumien kronologista järjestystä. Tutkimusaineisto kattaa Karhapään toimeliaimman elämänvaiheen vuodesta 1910 vuoteen 1918 aina hänen surmaamiseensa asti. Johannes Karhapää aloitti aktiivisen toimintansa jo vuonna 1906, mutta hänen toimintaansa ennen vuotta 1910 ei tässä artikkelissa käsitellä kuin vain joiltain osin.

Uusien lähteitten muodostama aineistokokoelma sisältää pääosin Sonkajanrannan oikeauskoiskirkollisen nuorisoseuran (OU) pöytäkirjoja (73 kpl), Sonkajanrannan oikeauskoiskirkollisen koulun (SK) pöytäkirjoja (32 kpl), raportteja tai vuosikertomuksia piispalle ja konsistorille (yhteensä 15 kpl) sekä muita yksittäisiä asiakirjoja. Joukossa on virallisia dokumentteja alkuperäisinä tai käännöksinä. Mukana on myös Karhapäälle osoitettuja virallisia ja epävirallisia kirjeitä (20 kpl) sekä yksi Karhapään laatima kirjeluonnos. Olen luokitellut aineiston omiksi kokonaisuuksikseen. Noudatan laatimaani luokittelua tämän artikkelin lähdeluettelossa. Yksittäisiä asiakirjoja, kirjeitä, dokumentteja tai vastaavaa aineistoa on käyttämäni laskutavan mukaan 191 kappaletta.

³ Esimerkiksi Björn (2006 a ja b) kuvaa Karhapään elämänkaaren ja vaikutuksen pääpiirteet, Pussinen (1990) keskittyy koulukysymykseen. Pirinen (1980) artikkelissa erityinen painopiste on koulutyössä. Tutkimuksissa on kiinnitetty myös huomiota Karhapäätä kohtaan nousseeseen vastustukseen. Joensuun ortodoksiselle seurakunnalle luovutettu aineisto tarkentaa kokonaiskuvaa useilla yksityiskohdilla. Karhapään oma ääni nousee esille erityisesti hänen laatimissaan koulutyöhön liittyvissä piispalle osoitetuissa raporteissa.

⁴ Esim. Björn 2006a; 2006b; Pussinen 1990; Pirinen 1980. Teemaa on käsitelty myös Liisa Pajukaarten näytelmässä Sovinnonristi (2004, 2005) ja Mikko Keinosen dokumentissa ”Oikeauskoisen nousu ja tuho” (2008).

Johannes Karhapään elämä ja vaikutteet

Johannes Vasilinpoika Karhapää syntyi 13.7.1884 Sonkajassa Ilomantsin pitäjässä Vasili Karhapään perheeseen. Johanneksella oli kaksi velipuolta Feodor ja Elias sekä veli Jaakko. Perhe asettui Sonkajanrantaan. Kylä oli tähän aikaan osa Tuupovaaraa. Sonkajanrannan asutus syntyi, kun lähellä sijaitseva Sonkaja alkoi käydä ahtaaksi. Alueen ortodoksit kuuluivat Ilomantsin seurakuntaan.

Johannes Karhapää avioitui Jekaterina (Katri) Timolan kanssa ja perheeseen syntyi kaksi poikaa: Sergei kuoli pian syntymän jälkeen ja Alekski kaatui Syvärillä vuonna 1941. Johannes jäi leskeksi vuonna 1910 ja avioitui Anna Ivanintytär os. Toroskainen kanssa vuonna 1914.⁵

Karhapään vaikutuksesta Sonkajanrantaan saatiin nuorisoseura, koulu, kirkko, maantie ja puhelin. Hän toimi katekeettana ja kiertävänä uskonnonopettajana. Kun Karhapään toiminta-alue kasvoi Ilomantsin seurakunnan alueen ulkopuolelle, lähialueiden ja Kuopion läänin kouluissa alkoi esiintyä vastustusta hänen toimintaansa kohtaan. Vastustajat alkoivat nimitellä Karhapäätä tsaarin kätyriksi, venäläisyyden ”apolakeetiksi”, vehkeilijäksi, rettelöitsijäksi, Pohjois-Karjalan pimeäksi voimaksi ja pyhän uskon pilkkaajaksi sekä vaatia ankaria toimenpiteitä.⁶ Tämä johti lopulta kirkon tuen menettämiseen. Johannes Karhapään elämä päättyi 33-vuotiaana yhteislaukauksiin Joensuun Siilaisilla kevättalvella 1918.⁷ Varsinaista oikeudenkäyntiä ei pidetty. Teloitus punavankien joukossa viittaa siihen, että hänet luettiin tässä vaiheessa punaisten joukkoon, vaikka alkuperäiset syytökset liittyivät silloisen esivallan kanssa ”vehkeilyyn”, kuten asia pilkkakirjoituksissa toisinaan esitettiin.

Karhapää toimi aikana, jolloin kirkko pyrki vahvistamaan kasvatusta, sisälähetystä ja kirkkolaulua ortodokseihin kohdistuneen käännytystyön ja väestön alhaisen sivistystason vuoksi. Vuonna 1906 Suomessa voimaan tul-

⁵ Metrikassa syntypäivä on 23.7., muualla 13.7. (myös hautakivessä); Metrikka 1881–1887 (I C:8), 275, Pääkirja I Aa:17, 514, 515 (nro 5), 520 (nro 11); Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneet. Ks. myös Björn 2006b, 139–143; Pirinen 1980, 101.

⁶ Esim. Karjalan Aamulehti 13.11.1913; 3.4.1917; 17.4.1917 ja 26.5.1917; Karjalan Lehti 24.2.1914; Kansan Voima 18.10.1921. Vrt. Karjalainen 30.12.1926A. Myös nykyään Karhapään on toisinaan tulkittu toimineen innokkaasti venäläistämisen edistämiseksi. Nokelainen 2009, 118.

⁷ Suomen sotaturmat 1914–1922 -arkistossa kuolinpäivä on 7.3. Kuolinilmoituksen mukaan Johannes ”ammuttiin luultavasti” 8.3. Suomen sosialidemokraatti 20.1.1919. Hautakivessä mainitaan 8.4. Kuolinpäivä voi olla myös 30.4. Partanen 2006, 378.

leen suvaitsevaisuusasetuksen myötä ortodoksisesta kirkosta eroaminen tuli mahdolliseksi. Huoli tilanteesta syveni, vaikka kirkko suhtautuikin lakimuu-
tokseen melko myönteisesti. Sisälähetykseen alettiin kiinnittää yhä suurem-
paa huomiota arkkipiispa Sergein (1905–1917) ja Pyhien Sergein ja Hermanin
veljeskunnan (PSHV; perustettu 1885) toimesta.⁸

Vuonna 1908 PSHV:n toiminta hiipui yltyneiden venäläistämistoimien
vuoksi.⁹ Kirkollisen työn keskiöön nousi vuonna 1907 perustettu Karjalan
Veljeskunta (KV), jonka toimintaa fennomaanit pitivät venäläistämisenä.¹⁰
Veljeskunta seurasi pääosin PSHV:n periaatteita, mutta oli enemmän sidok-
sissa silloiseen hallitusvaltaan. Erityinen kiinnostus kohdistui koulutyöhön.¹¹
Karjalan veljeskunnan synnyn taustalla oli ajan aatteellinen kiistely Raja-
Karjalassa. Toiminta liitettiin taantumuksellisuuteen sekä Karjalan venäläis-
tämiseen ja sekoitettiin Venäjän kansanvalistusministeriön toimintaan erityi-
sesti venäläistämiskoulujen osalta. Käytännössä toiminta seurasi monilta osin
PSHV:n viitoittamaa tietä, ja ainakin alkuvuosina veljeskunnan jäsenenä oli
myös fennomaaneja.¹²

Karhapään kehitykseen vaikutti Ilomantsin pappi Aleksanteri Jakubov
(pastori 1902–1908, kirkkoherra 1908–1910), jolla oli yhteys sekä PSHV:aan
että KV:aan.¹³ Yhteistyö KV:n ja pappismunkki (apulaispiispa 1913–1914)
Kiprianin (1879–1914) kanssa leimasi Johanneksen venäläistäjäksi. Poliitti-
nen tilanne repi Suomen kreikkalaiskatolista hiippakuntaa kahteen suuntaan
kansallismielisten ja ”venäläistäjien” vastakkainasettelun syventyessä. Siten
vuoden 1918 sisällissota heijastui väistämättä Karhapäähän, joka teki koulu-

⁸ Ks. esim. AK 11–12/1905, 113; AK 2/1906, 25–26; AK 4/1906, 52–54; AK 8/1906, 102–104. Muista seuroista ks. esim. AK 8/1906, 108. Ks. kokonaisuudesta Pussinen 1991, 138–139, Loima 1999, 59–69; Laitila 2004, 58–63.

⁹ Okulovin tulkinnan mukaan. AK 21–22/1928, 291–294.

¹⁰ Ks. Merikoski 1939, 145–147, 150.

¹¹ Laitila 2004, 158, 164.

¹² Laitila 2004, 163–165; 2003, 147–173. KV:n jäsenien joukossa oli esimerkiksi venäläis-
vastaisuudesta tunnettu Sadovnikov (Somersaari). Hän oli myös Karjalan edistysseu-
ran jäsen, mikä johti vuosien eroon papin toimesta. Karjalan veljeskunnan vuosikertomus 1911, 44; Viena-Aunus 5/1942, 86; Laitila 2004, 109; Pirinen 1980, 102.

¹³ Karjalan veljeskunnan vuosikertomus 1911, 38; Pirinen 1980, 103; Björn 2006a, 99. Jakubovista lehdissä ks. esim. AK 12/1903, 106; AK 23–24/1924, 206; Karjalan maa 20.12.1924; Uusi Suomi 20.12.1924. Kirjeenvaihdosta ks. Kirje isä Aleksanderille 24.10./16.11.1917; A. Jakubovin kirje 28.10./10.11.1917. Jakubov muutti vuonna 1910 Soanlahdelle, mutta yhteys säilyi.

työtä venäläistämistyöhön yhdistetyn Karjalan Veljeskunnan yhteydessä.¹⁴ Joensuun ortodoksiselle seurakunnalle luovutetun aineiston perusteella Karhapää pyrki vaikeassa tilanteessa edistämään niitä kirkollisia kasvatustyön periaatteita, jotka oli vahvistettu muun muassa papiston ja maallikkojen kokouksessa Valamossa vuonna 1906. Näin toimiessaan hän ajautui repivään ristiriitaan vallitsevien poliittisten ja kirkollisten virtausten keskellä.

Sonkajanrannan oikeauskoiskirkollinen nuoriso-seura

Vuoteen 1906 tultaessa kirkolliset pyrkimykset vahvistaa sisälähetystä ja kirkkolaulua olivat voimistuneet, ja arkkipiispa Sergei pyrki edistämään näitä tavoitteita.¹⁵ Voimistuneiden sisälähetyspyrkimysten laineet rantautuivat myös Sonkajanrantaan arkkipiispa Sergein vierailun yhteydessä helmikuussa 1906. Tällöin Johannes Karhapää ja muutamat nuorukaiset innostuivat kokeilemaan kirkkolaulua ja alkoivat pitää ”itseänsä mielessään jonakin kirkkolauluseuran alkuna”. Seuran perustamiskokous pidettiin samana kesänä. Pastori Jakobov vertasi seuran syntyä Aamun Koitossa julkaistussa artikkelissaan sinapinsiemeneksi, josta kasvaa suuri puu.¹⁶

Uuden aineiston mukaan seura seuran sääntöjä alkoi laatia vuonna 1910 toimikunta, johon kuuluivat Johannes Karhapää, opettajatar Paraskeva

¹⁴ Ks. esimerkiksi Merikosken (1939, 130–163) fennomaaninen näkökulma. Yleisen poliittisen tilanteen heijastumista Karhapäähän kuvaa esimerkiksi kenraalikuvernööri Seynin vierailu Sonkajanrannassa. Kuten Björn (2006b, 191) mainitsee, matka ei ollut mitenkään poikkeuksellinen, sillä Seyn teki lukuisia matkoja eri puolille Karjalaa. Silloisessa poliittisessa tilanteessa Seynin vierailu herätti eri alueilla passiivista vastarintaa. Seynin vierailu Karhapään kodissa ja taloudellisen tuen saaminen Sonkajanrannan tietä varten herättivät närää ja leimasivat osaltaan Karhapään venäläistäjäksi.

¹⁵ Tähän viittaa muun muassa valmisteilla ollut pappien ja maallikkojen kokous Valamossa, jossa sisälähetysten tarve ja kirkkolaulun kehittäminen sekä arkkipiispa Sergein aktiivinen rooli asioiden edistämisessä nostettiin painokkaasti esiin. AK 7–8/1907, 92–94.

¹⁶ AK 10/1906, 124–126; Laitila 2004, 92–93, 353; Björn 2006a, 99; 2006b, 139. Perustajien joukossa oli myös Jakobov. Seuralla oli vaikutusvaltaisia kunniajäseniä, kuten arkkipiispa Sergei, arkkimandriitta Kiprian, ”seuralle tuttavuudesta kiitollinen” pyhän ”synaatin” kirkkolaulujen tarkastaja Afanasi Mihailovits Wantsokoff, Valamon luostarin igumeni Mavriki ja kirkkokunnan kirkko- ja kansakoulujen tarkastaja G(rigori) Svetlovskij, piispa Serafim ja pappismunkki Isaak. Myös talollinen Vasili Karhapää valittiin kunniajäseneksi; OU 12.9./25.10.1910, 3§; 4.1.1912, 7§; 6.1./19.1.1917, 7§.

Komarov, Timitri (Dimitri) Huurinainen ja varalla Aleksi Volotinen. Työ viivästyi Karhapään matkojen vuoksi. Lopulta toimikunta vahvisti Johanneksen laatimat säännöt.¹⁷ Kyseessä oli kuitenkin ilmeisesti sääntöjen tarkistus, sillä säännöt oli jo vuonna 1906 julkaistu Aamun Koitossa.¹⁸ Esimerkkillisenä pidetyn seuran säännöt painettiin erikseen vuonna 1911.¹⁹ Aineistosta käy ilmi, että Karhapää toimi myös yhtenä seuran tilintarkastajista.²⁰ Uuden esimiehen valinnan jälkeen tammikuussa 1912 hän toimi kokousten sihteerinä.²¹ Vuonna 1915 Johannes valittiin varaesimieheksi.²²

Aineisto tarkentaa kuvaa hiippakunnan hallituksen omistamasta tilasta (nro 7), josta seura huolehti. Karjalan veljeskunta luovutti tilan seuran hoitoon välikirjalla, ja tilanhoitoa varten perustettiin vahtimestarin virka.²³ Tuottoa käytettiin koulun hyväksi.²⁴ Karhapää kuului viljelyä suunnittelevaan toimikuntaan.²⁵

Lähteet tarkentavat myös Sonkajanrannan kirkkotuvan rakentamisen vaiheita. Kirkkotupa haluttiin rakentaa kirkkomatkasuojaksi ”epä siveellisten ja usein vasten mielisten kortteerin saamisen suhteen”. Asia jäi odottamaan

¹⁷ OU 13.10./26.10.1910, 1–2§, 5§; 26.2.1911, 1§. Ks. seuran nimistä OU 27.11./10.12.1911; 8.6./21.6.1912.

¹⁸ AK 8/1906, 107–108; AK 10/1906, 126. Säännöt tarkistettiin myös vuonna 1917. OU 28.5./10.6.1917, 7§.

¹⁹ Björn 2006b, 139 (Pirisen mukaan).

²⁰ OU 20.1./2.2.1911, 2§.

²¹ OU 1.4./14.4.1912; 24.6./7.7.1912, 1§; 6.1./19.1.1917, 3§. Esimieheksi valittiin Johannes Karhapää (Airio). OU 4.1.1912 (2. kokouspäivä; lisätty huomautus 8.2./21.2.1912).

²² Esimieheksi valittiin Dimitri Huurinainen. OU 3.2./16.2.1915, 1§; 27.1.1918, 11–12§. Huurinainen myöhempiä eroanomusta ei hyväksytty. OU 28.5./10.6.1917, 6§. Seuras- ja koulussa toimi kaksi Johannes Karhapäätä, Vasilinpoika ja (Juho) Feodorinpoika. Vuonna 1912 Juho valittiin seuran esimieheksi ja koulun neuvostoon. Johannes Vasilinpoika jatkoi koulun esimiehenä, mutta anoi lopulta vapautusta lähetyksmatkoihin vedoten. Eroanomus 4.5./17.5.1913; OU 4.1.1912 (2. kokouspäivä; huomautus 8.2./21.2.1912); 8.4.1912, 2§ ja vastaava ote (vahvasti seuran esimies J. F. Karhapää); Karjalaisen ja Georgian Veljeskunnan kirjelmä 22.4./7.5.1912; AKKJ 4.7./17.7.1913. Muutos sekoitettiin erottamiseen. Karjalan Aamulehti 13.11.1913. Tehtävässä jatkoi Ilomantsin kirkkoherra Ivan Feodorov (Johannes Railas). OU 19.10.1913, 1§. Kun Juho muutti sukunimensä Airioksi, ”venäläistämistyön kätyrin” Johannes Vasilinpojan uutisoitiin virheellisesti muuttaneen nimensä; OU 27.1.1918, 3§; Karjalan Sanomat 26.4.1917 ja Kokkolan Uutiset 6.10.1917 (Laatokan mukaan).

²³ OU 31.7./13.8.1911, 1§; 31.7./13.8.1911, 1§; Björn 2006b, 188–189 (IKKS 4./17.1.1909/6 mukaan). Jaakko Karhapää haki mökkiläiseksi ja metsänvartijaksi. Johtokunta ei käsitellyt asiaa, koska tila oli luovutettu koululle; Ehtotus Kontrakti 15.2.1914; OU 7.1./20.1.1914, 5§.

²⁴ SK 21.8./3.9.1911, 2§. Maita vuokrattiin Jakoboville. OU 1.10.1913, 1§.

²⁵ OU 12.9./25.9.1910, 4§; 13.10./26.10.1910, 3§.

jäsenten ”hyviä ituja” ja siitä aiottiin keskustella Ilomantsin seurakunnan kanssa. Lopulta ehdotus kirkkotuvasta hylättiin, mutta ajatus jäi elämään. Tupa saatiin rakennettua vasta Karhapään kuoleman jälkeen.²⁶ ”Telefoonin” hankkimisessa kuitenkin edettiin. Karhapää oli valmistelutoimikunnan jäsen.²⁷

Seura omisti veneen, joka hankittiin luultavasti huonojen tieyhteyksien vuoksi matkoihin koulun ja Karhapäiden talon kotikirkon välillä. Karhapää maalasi veneen vihreäksi ja kylkeen nimen Weljeys.²⁸

Seura huolehti myös lainakirjastosta, jonka PSHV lahjoitti sille vuonna 1906. Kirjasto organisoitiin uudelleen vuonna 1911, jolloin laadittiin luettelo- ja lainauskirja. Kirjastonhoitajana toimi Jaakko Karhapää.²⁹ Vuoden 1913 alusta Johannes Karhapää toimi kirjastonjärjestäjänä J. Purmosen kanssa.³⁰ Kirjastonhoitajaksi hänet valittiin vuonna 1916.³¹ Karhapää osallistui myös kirjaston ja koulun kaappien tekoon.³²

Keskeiseksi osaksi seuran toimintaa tulivat iltama- ja harrastustoiminta, josta uusi tutkimusaineisto piirtää varsin kattavan kuvan. Aineistossa korostuu Karhapään aktiivisuus. Iltamia seura järjesti säännöllisesti. Karhapää vastasi vuoden 1910 iltamatarpeiden hankkimisesta ja juhlan johtamisesta.³³ Valmistelutoimikunta, johon Karhapää kuului, anoi arpajaislupaa vuodelle 1911.³⁴ Hän oli myös ruokatavaravaraston ja varastonjärjestämistoimikunnan

²⁶ OU 12.9./25.9.1910, 6–8§; 1.9./14.9.1912,7§; 24.1.1915,5§. Seura pystytti koululle myös saunan OU 13.10./16.10.1910, 4§; 27.11./10.12.1911, 7§.

²⁷ OU 1.9./14.9.1912, 9§.

²⁸ OU 7.5./20.5.1912, 4§. Myös venematka mainitaan. OU 28.5./10.6.1917, 8§. Vene rikottiin myöhemmin ilkeästi. Pirinen 1980, 106. Karhapäältä tilattiin myös penkkejä ja pöytiä. OU 13.10./31.10[11].1910, 1§. Björnin (2006b, 191) mukaan vene oli hankittu kenraalikuvernööri Seynin vierailua varten. Tämä saattaa pitää paikkansa, mutta vene oli myös saatettu hankkia aiemmin. Se kuitenkin maalattiin ja nimettiin ennen kenraalikuvernöörin syyskesällä 1923 tapahtunutta vierailua.

²⁹ AK 10/1906, 126; OU 26.2.1911, 5§. Ks. myös OU 4.1.1912, 9§; 8.12.1912, 7§. Kirjastoon tilattiin mm. Kotilääkäri ja urheilulehti. OU 13.10./31.10[11].1910, 2§; 8.11.1914, 1§.

³⁰ OU 9.1./22.1.1913, 8§.

³¹ OU 24.10.1916, 4§.

³² OU 4.1.1912, 9§ (2. kokouspäivä); 1.9./14.9.1912, 8§; 3.2./16.2.1915, 6§.

³³ OU (1)2.10.1910, 1§. Ks. myös iltamat OU 6.1./19.1.1911, 4§; 3.9.1913, 2§; 20.9.1913, 1§; 25.1.1915, 1§. Paaston aikana iltamia ei pidetty. OU 26.2.1911, 4§; 12.4./25.4.1915, 1§.

³⁴ OU 26.2.1911, 3§; 27.3/9.4.1911, 3§. Ks. myös OU 30.7.1912, 2§.

jäsen.³⁵ Uutta arpajaislupaa anottiin KV:n kautta kenraalikuvernööriltä.³⁶ Karhapää ja muutamat muut vastasivat myös ”pienemmstä huushollikkasasta” teen, kahvin ja leivoksien ostoa varten. Huhtikuussa 1912 järjestettiin siveysopilliset perheiltamat ja vuoden 1913 keväthuhlassa oli ”kansallista ohjelmaa” sekä runokilpailu. Voittajat saivat pieniä rahapalkintoja.³⁷ Vuoden 1914 illtamat pidettiin Punaisen Ristin hyväksi.³⁸ Kesäjuhllilla 1914 piti olla eri alueiden voimistelu- ja urheiluosastojen ”numero”, mutta se peruuntui sateen takia.³⁹ Lopulta juhla ”päädettiin surullisten aikojen tähden jättää toistaiseksi” piispa Kiprian kuoltua kesäkuun 18. päivänä.⁴⁰ Karhapää oli valmistellut voimistelu- ja urheiluosastoa jo aiemmin. Osastolla oli oma jäsenkirja.⁴¹ Vuonna 1915 painotuksena oli ”kansallissiveellinen ohjelma”.⁴² Koululta tehtiin myös huviretki ”Sissosten talolle” ja toisinaan järjestettiin huviajeluja.⁴³

Iltamien tuotosta huolimatta varat olivat niukat: kruununvoudin ja koulun halonhakkaajan palkkioita varten tehtiin velkakirja ja tiepalstat myytiin. Lahjoitukset helpottivat tilannetta hetkeksi.⁴⁴ Lopulta seura otti lainan tilivelan maksuun. Se katettiin osin tilan heinämaiden tuotoilla.⁴⁵ Taloustilanne

³⁵ OU 31.7./13.8.1911, 2§.

³⁶ OU 8.12./21.12.1911, 5§. Ks. myös OU 22.4./5.5.1912. Arpajaisiin ostettiin näytelmäkirjoja OU 7.5./20.5.1912, 6§. Arpajaisia pidettiin usein koululla. SK 9.8.1912, 1§. Vuoden 1912 virheelliset arpaliput uusittiin. Keräyslistoja lähetettiin 18 henkilölle. OU 7.5./20.5.1912, 2§; 1.9./14.9.1912, 6§. Ks. Keräyslista 3.8./16.8.1915.

³⁷ OU 28.4.1912; 1.4./14.4.1912, 3§.

³⁸ OU 8.11.1914, 3§.

³⁹ OU 17.5.1914, 2§. Ohjelmassa oli alkusanat, miesten 100 metrin juoksu ja kuulantyöntö, ”köörilaulua”, juhlapuhe, kertomus, runo, näytelmäkappale Maataisrotu, humoreski, kupletti ja väliajalla ”puhvetti”.

⁴⁰ OU 20.7./2.8.1914. Seura perusti Kiprianin muistorahaston. Haudalle Valamoon tehtiin kuolinpäivälle ajoittunut matka ja Sonkajanrannan koululla osallistuttiin ”rukouksellisen kuolinpäivän viettoon”. OU 24.1.1915, 4§; 17.5./30.5.1915, 1§; 12.6./26.6.1915, 2§; VK 1915.

⁴¹ OU 8.12.1912, 5§; 9.1./22.1.1913, 7§. Osasto hiipui, mutta siitä keskusteltiin uudelleen käsityöosaston illanvietossa vuonna 1915. OU 25.10.1915, 2§. Myös jäsenten ryhmävalokuvan hankkimista suunniteltiin. Leimasimen hankintaa lykättiin varojen puutteessa. OU 3.2./16.2.1915, 4§. Keräyslistoja varojen kartuttamiseksi kuitenkin hankittiin. OU 26.2.1911, 6§; 20.1./2.2.1911, 3§.

⁴² OU 25.10.1915, 3§.

⁴³ OU 30.1.1916, 1§; 20.3./2.4.2016, 2§.

⁴⁴ OU 27.3./9.4.1911, 4–5§; 8.5./21.5.1911, 2§.

⁴⁵ OU 30.5./12.6.1911, 3§.

koheni vähitellen ja jäsenmäärä vakiintui.⁴⁶ Iltamatoiminnalla saatiin kaivat-
tuja varoja seuran työhön ja harrastetoiminta tuki jäsenten osallistumista.

Merkittävimmäksi toimintamuodoksi muodostui kirkkolaulutoiminta. Suomen kreikkalaiskatolisessa kirkossa oli jo 1890-luvulla nostettu esille kirkkolaulutoiminnan merkitys sisälähetystyössä.⁴⁷ Vuoden 1911 alussa Sonkajarrannan oikeauskoiskirkollinen nuorisoseura tarttui haasteeseen perustamalla kirkko- ja kirkkolauluharjoitusmatkatoimikunnan.⁴⁸ Hanke oli jatkumoa seuran syntyidealle, joka sai alkunsa Johannes ja Jaakko Karhapään sekä kahden muun nuorukaisen innostuksesta kirkkolaulua kohtaan. Into tarttui myöhemmin alueen muuhun ortodoksiväestöön.⁴⁹ Seura teki kirkkolaulumatkoja lähiseutujen taloihin kymmenessä vuorossa, joista Karhapää osallistui kahteen.⁵⁰ Tehtävä perustui ”jokaisen jäsenen itse kohtaiseen hartauteen”. Toimikunnalle laadittiin sääntöehdotus ja jäsenet jaettiin kahteen yhdeksän hengen ryhmään. Kaksi henkilöä molemmista ryhmistä vastasi hartauspaikoista. Johannes oli yksi järjestäjistä molemmissa ryhmissä.⁵¹ Vuonna 1912 hän sai 150 markan matka-avustuksen.⁵²

Kirkkolaulumatkojen lisäksi seura järjesti viikon kestäviä kirkkolaulukursseja. Vuoden 1911 kurssille suunniteltiin nuottiopin ja kirkkolaulun lisäksi luentoja sielutieteestä, kirkkohistoriasta ja kansallisuudesta. Lisäksi opetettiin kansallislaulua, puhumisharjoittelua ja laskentoa. Kurssi oli ilmainen jäsenille ja ruokailua lukuun ottamatta ”kaikille oikeauskoisille”. Kurseilla

⁴⁶ Vuoden 1914 alussa kassa oli ylijäämäinen liki 240 markkaa. Koululla oli tilivelkaa noin 360 markkaa ja KV:n toivottiin kattavan velan. OU 7.1./20.1.1914, 2§. Vuonna 1917 jäseniä oli 40, mutta toimintaan osallistui suurempi joukko. OU 6.1./19.1.1917, 4§; VK 1917. Vrt. KKS 16.9.1917, 3§. Jäseniä kerättiin mm. listoilla. OU 15.2.1914, 3§. Ks. jäsenkirjoista OU 1.4./14.1.1912, 4§.

⁴⁷ Tarpeen nosti esiin jo arkkipiispa Antoni (1892–1898); Okulov 1928, 291. Antoni perusti kirkkolaulu- ja valistustyön tueksi rahaston saamansa 30 000 markan lahjoituksen turvin, joka nykyrahasa vastaa noin 147 000 euroa. PSHV menetti saamansa rahaston Venäjän vallankumouksen myötä, sillä pääosa varoista oli talletettu Venäjän valtion pankkiin. AK 10 (1898), 88. Kuten aiemmin on viitattu, kirkkolaulun vahvistamispyrkimykset jatkuivat arkkipiispa Sergein aikana sisälähetyksellisistä syistä.

⁴⁸ Ryhmään kuului 20 henkilöä. Oppilaat saivat kyyti- tai matkakorvauksen, jos matka oli koululta yli viisi kilometriä. OU 6.1./19.1.1911, 2§. Ks. kirkkolaulun vahvistamisen merkityksestä AK 8/1906, 102–104.

⁴⁹ Jakubov 1906, 124–126.

⁵⁰ HKT 16.1./29.1.1911; OU 1.4./14.4.1912, 2§. Matkoja kutsuttiin myös lähetystyöksi. OU 12.6./25.6.1915, 2§.

⁵¹ OU 1.4./14.14.1912, 2§; 8.6./21.6.1912, 1§. Jäseniä oli kahdeksantoista, neljä on viivattu yli ja yksi lisätty myöhemmin. Hartaushetkitoimikunnan luettelo.

⁵² OU 8.4.1912, 3§.

opetettiin myös lähetystyötä.⁵³ Vuoden 1916 kurssille esitettiin pidettäväksi ”lahkolaisvastaisia luentoja”.⁵⁴ Pappismunkki Isaak (1878–1952; myöhemmin arkkimandriitta ja Valamon luostarin varajohtaja), jonka kanssa Karhapää teki myös katekeettamatkoja, piti luentoja tarpeellisena, koska ”lahkolaiset vaan pitävät kokouksiaan ja saarnaavat”.⁵⁵ Kansallislauluharjoituksista vastasi erillinen toimikunta, johon Karhapää kuului.⁵⁶ Hän piti myös kirkkolauluharjoituksia.⁵⁷

Kirkkolaulukurssien lisäksi järjestettiin raittius- ja siveysopillisia vuoro-keskusteluja⁵⁸ sekä hartaushetkiä, joiden yhtenä järjestäjänä toimi Karhapää.⁵⁹ Seura tarjosi jäsenilleen ja Sonkajanrannan koulun oppilaille myös käsityökurssseja, joiden valmisteluun Karhapääkin osallistui.⁶⁰ Kurssseja karsittiin hartaushetki- ja kirkkolaulumatkojen vuoksi. Tästä ilmoitettiin ”jerodiagan Isä Warsonoffille”.⁶¹

Seuran kymmenvuotisjuhlia vietettiin kesällä 1917. Seuran juhlaohjelmaa valmisteli toimikunta, johon kuuluivat Karhapää, Huurinainen ja pappismunkki Isaak, mutta hanke kaatui levottomien aikojen vuoksi.⁶²

⁵³ OU 26.11./9.12.1911, 1–2§. Joulujuhla vietettiin koulun kanssa. Ohjelmavastuu puolitettiin. Kurssipaikaksi vuokrattiin 10 markasta Vasili Karhapään talo. OU 4.1.1912, 5§ (2. kokouspäivä). Vuoden 1912 kurssi päätettiin järjestää pääsiäislomaa lyhentämällä. OU 31.7./13.8.1911, 4§; SK 26.11./9.12.1911, 1§. Kurssi siirtyi pääsiäispaaston edelle. OU 8.12.1912, 4§, 6§; 9.1./22.1.1913, 9§.

⁵⁴ OU 24.10.1916, 3§.

⁵⁵ Siksi piti ”kohottaa kirkkoveisu, saarna, luennot”. Kirje Johannekselle 9.12.1916. Isästä ks. esim. Merikoski 1930, 132–133.

⁵⁶ OU 1.4./14.4.1912, 5§; 1.9./14.9.1912, 2§. Toimikunnan sääntöjen laatiminen viivästyi.

⁵⁷ OU 27.1.1918, 10§. Opiskeluun oli ostettu viulu ja miesäänisiä nuottikirjoja ”kansallislauluista”. OU 4.12.1916, 4–5§; 7.3.1917, 2§.

⁵⁸ OU 7.1./20.7.1914, 8§; VK 1915. Vuoden 1914 kurssille hankittiin uusia liturgiakirjoja liitteineen.

⁵⁹ OU 3.2./16.2.1915, 5§.

⁶⁰ Käsityökassa perustettiin Hömötin osaston varoista. OU 27.11./10.12.1911, 1§, 3§. Myös Korvavaaran osasto mainitaan. OU 7.1./20.1.1914, 9§; 6.1./19.1.1917, 5§. Miesten käsitöitä varten ostettiin mm. tinktuuria, pulituuria, söörlakkaa sekä ”kultaja hopiarampsija”. Naisten käsitöitä varten puolestaan hankittiin ”valastua” sertiiniä, vohvelikangasta, pumpulusukkolankaa ja liinalankoja. Lasku 12.12.1911. Käsityöosasto hiipui, ja siitä keskusteltiin vuonna 1915. OU 25.10.1915, 1§.

⁶¹ OU 3.2./16.2.1915, 2§. Käsityöillat ja järjestelytoimikunta mainitaan jälleen vuosina 1916 ja 1917. OU 24.10.1916, 5§; 6.1./19.1.1917, 8§.

⁶² OU 4.6.1916, 1–2§.

Koulun rakentamista ja kasvavaa vastustusta

Sonkajanrannan kouluhanke liittyi läheisesti Karjalan veljeskunnan tavoitteisiin perustaa kirkollisia kouluja. Hanke vaikutti merkittävästi Karhapään tulevaisuuteen. Sen ympärille kasvoi myös vastustajien nostattama kiista, joka kulminoitui Karhapäähän. Sonkajanrannan kouluun on viitattu toistuvasti sekä varhaisemmassa että uudemmassa tutkimuksessa.⁶³ Uusi lähdeaineisto nostaa esiin joitakin koulun syntyyn ja vaiheisiin liittyviä yksityiskohtia, joissa korostuu Johannes Karhapään (jo tunnettu) aktiivinen rooli.

Sonkajanrannan kirkkokoulu perustettiin kyläläisten toiveesta vuonna 1908.⁶⁴ Seuran esimies Karhapää oli laatinut anomuksen koulun perustamisesta arkkipiispalle Sergeille, joka siirsi asian KV:lle.⁶⁵ Koulu oli yksityinen, mutta se rinnastettiin myöhemmin kansakouluun. Koulua syytettiin venäläistämisestä, kuten Merikoski asian ilmaisi: ”vaikka - - suomalaisten koulujen perustaminen ei tuntunut venäläistämisyrittämiseltä, oli se todellisuudessa sitä.”⁶⁶ Koulutalo rakennettiin Sonkajanrantaan vuonna 1910. Johtokunta vastasi rakennus- ja korjaustöistä sekä hankinnoista. Koulutalo päätettiin vuorata vuoden 1912 aikana lahjoitustarpeilla. Työtä valvovaa toimikuntaa johti KV:n puolelta pappismunkki Isaak.⁶⁷

Uuden aineiston mukaan Karhapää toimi koulun johtokunnan esimiehen tehtävän lisäksi ruokavarojen ostajana. Vuonna 1910 hän halusi jättää tehtävän matkojen pituuden ja elämänmuutoksen vuoksi, viitaten luultavasti leskeksi jäämiseensä.⁶⁸ Tehtävään pyydettiin Dimitri Huurinaista, joka ”sulakelien aikana ei sanonut tyytyvänsä siihen kiusaan.” Siksi ”pakostakin piti

⁶³ Vanhempaa edustaa mm. Merikoski 1939, uudempaa mm. Björn 2006a; 2000b.

⁶⁴ Ilomantsin seurakunta vastusti sijaintia. Björn 2006b, 187 (IKKN 31.5./13.6.1908/10 ja KKS 1./14.6.1908/5 mukaan).

⁶⁵ Björn 2006b, 188.

⁶⁶ Merikoski 1939, 149; SK 13.11.1912 otsake; Björn 2006b, 187–194. Koulu mainitaan kansakouluna vuonna 1912. Björn 2006b, 191 (KK 26.2.1912/11 mukaan). Kouluista laajemmin ks. Björn 2006b, 184–187. Ks. koulutilanteesta Pirinen 1980, 102–106; Laitila 2004, 163–172; Merikoski 1939, 149. Virheitäkin tapahtui, sillä vuonna 1912 KV:n edustaja pappismunkki Isaak kehotti selvittämään omavaltaisesti toimitettua johtokuntavaalia koskevan asian. Kirje Johannekselle 23.9.1912.

⁶⁷ OU 8.12./21.12.1911, 2§. Rakennustoimikunnan pöytäkirja 20.3.1912. Kustannuslaskun teosta ks. OU 1.1./14.1.1912, 2§. Tiepalstaa hoidettiin seuran talkoilla. OU 8.6./21.6.1912, 4§. Ulkokuoneet uusittiin ”huutokaupan” perusteella. SK 23.3.1914, 1§.

⁶⁸ Karhapää hankki tarvikkeita luotolla, minkä KV:n neuvosto korvasi kuukausittain. SK 29.8./11.9.1910, 4–5§.

entisen ruveta jatkamaan tuota järjestämistyötä.”⁶⁹ Pian tehtävästä vastasi jo Huurinainen.⁷⁰ ”Ruokaohjelmaa” suunnittelevan toimikunnan tuli huomioida paastot ja eri viikonpäivät.⁷¹

Syksyllä 1910 sisäoppilaitoksessa oli yhdeksän lasta. Viidestätoista muusta oppilaasta suoritettiin erillismaksu.⁷² Pian sisäoppilaitoksessa oli jo kaksikymmentä oppilasta.⁷³ Koulun suomenkielisyys vahvistettiin vuonna 1912.⁷⁴ Alkuvuosina suunniteltua venäjänopetusta alettiin toteuttaa vuonna 1915.⁷⁵ Vuonna 1917 päätettiin ottaa vastaan luterilaisia oppilaita, sillä tavoitteena oli oman koulupiirin perustaminen. Heille aiottiin järjestää oman uskonnon opetusta.⁷⁶

Aineistosta tulee ilmi, että koulu joutui kamppailemaan varojen riittävyyden kanssa. Nuorisoseura tuki koulua, mutta varoja täytyi anoa myös KV:lta.⁷⁷ Niitä anottiin asetuksen mukaisesti myös valtionavustuksesta. ”Ylihallitus” ja kirkollisasiaintoimituskunta myönsivät toimintaan varoja.⁷⁸ Koululle anottiin vapautusta Koveron kunnallisista maksuista muiden kan-

⁶⁹ SK 29.8./11.9.1910, 4§.

⁷⁰ OU 13.10./26.10.1910, 7§.

⁷¹ SK 21.8./3.9.1911, 3§. Tupakoinnin koululla seura kielsi ”kyökkiä” lukuun ottamatta. OU 12.9./25.9.1910, 8§.

⁷² SK 29.8./11.9.1910, 2§.

⁷³ SK 20.12.1910/2.1.1911, 2§. Ylärajaksi asetettiin kaksikymmentä 9–15-vuotiasta oppilasta. SK 12.8./25.8.1912. Määrä vakiintui lopulta noin 15 oppilaaseen. OU 24.10.1916, 2§. Seura kustansi yhden sisäoppilaitospaikan. OU 7.3.1917, 1§.

⁷⁴ SK 13.11.1912, 1§; Björn 2006b, 188. Ks. Merikoski 1939, 89.

⁷⁵ SK 10.5./23.5.1912, 3§; OU 10.9./23.9.2015, 2§. Kieltä piti opettaa aikuisille ja lapsille kolmesti viikossa tunti päivässä. Tämä ei toteutunut lukukauden lopun ja kelirikon takia. SK 12.8./25.8.1912, 6§; OU 20.3./2.4.1916, 1§. KV:lta anottiin apua opetuksen järjestämiseksi kahdesti viikossa iltaisin. Ajatus oli, että venäjistä kiinnostuneet lapset voisivat osallistua opetukseen. Aie jäi toteutumatta. OU 14.8./27.8.1916, 1§.

⁷⁶ SK 26.8.1917; 2.12./15.12.1912, 2§, 4§.

⁷⁷ SK 23.9./6.10.1911, 1§; OU 20.4.1914, 1§; Ks. ”hyyrivelkojen” eli vuokrasaatavien perimisestä myös SK 13.10.1912, 1§.

⁷⁸ SK 11.9./24.9.1912, 3§; SSKT 28.12.1912. Varoja saatiin myös polttopuuhuutokaupalla. OU 6.3./22.3.1912, 3§. Seuran lehmästä saatiin maitoa. Lopulta lehmä ”hyyrättiin” eli vuokrattiin. OU 7.5./20.5.1912, 3§; 21.5.1913, 2§. Ks. myös OU 8.5./21.5.1911, 1§. Lehmän hoidosta ks. SK 17.11.1917, 3§; 27.1.1918, 1§. Opettajan ja mieskäsityönohjaajan palkkauksesta ks. SSKT 28.12.1912. Palkkasaatavista ks. Johtokunnan kirje 17.6./20.6.1913. Esimerkiksi vuonna 1914 seura lahjoitti koululle 40 markkaa. OU 8.11.1914, 2§.

sakoulujen tapaan.⁷⁹ Lahjoituksia tekivät sekä kenraalikuvernööri Seyn että Karhapää.⁸⁰

Ensimmäisen kiista kouluun liittyen mainitaan vuonna 1910, kun arkki-
mandriitta Kiprianille valitettiin internaattioppilaiden määrän virheellisestä
ilmoittamisesta. Johtokunta oikaisi valheellisena pitämänsä ilmiannon pöytä-
kirjaottein. Pöytäkirjan mukaan koulun asema oli epäselvä, sillä monet olivat
"kansa koulun arvan [paikan] saantia varten menneet pois koulustamme".
Veljeskuntaa pyydettiin toimimaan niin, että koulu saisi "virka arvan [viralli-
sen aseman] – hetimiten", sillä tämän puutteen nähtiin olevan "suuri pilkka
koulullemme luterilaisten puolesta; että valmiilla opilla – oppilaitamme täy-
tyy mennä totistusta saamaan luterilais kansakoulusta."⁸¹

Vuonna 1911 pohdittiin ylemmän kansakoulupiirin perustamista vuo-
den 1866 asetuksen pohjalta Ilomantsin, Koveron ja Enon kunnan alueil-
le "useiden oikeuskoisten talollisten" vaatimuksesta, koska Koveroon oli
suunnitteilla kunnallinen alempi kansakoulu. Lisäksi oman koulupiirin kat-
sottiin tarjoavan kaukaa saapuville oppilaille majoituksen ja oman uskonnon
opetusta.⁸² Seuran kokouksessa vuonna 1912 eri kylien "oikeauskoiset" saivat
puhe- ja päätösvallan. Kunnan koulupiiriä vastustettiin "vääränä ja puolue
hommana". Kokous pyysi johtokunnan mielipidettä ja valitti kuvernöörin
päätoksestä senaattiin KV:n kautta. Taustalla oli Kuopion läänin kuvernöörin
päätokse, jossa Koveron kansakoulupiiri jaettiin Koveron, Herajärven ja Sonka-
janrannan kylien erilliksi. Tätä oli käsitelty Koveron kuntakokouksessa
kesällä 1911. Päätöstä pidettiin piirijakotoimikunnan mielivaltaana ja sitä esi-
tettiin kumottavaksi, koska Sonkajanrannassa toimi ylempi kansakoulu, jolle

⁷⁹ OU 9.1./22.1.1913, 10§.

⁸⁰ SK 12.8./25.8.1912, 4§. SK 29.8./11.9.1910, 2§. Varojen myötä koululle hankittiin mm.
fysikaalinen kalusto, terveysopilliset välineet, ompelukone, historian oppikirjoja, "jos
on ilmestynyt lisätty aine Wenäjän historiasta niissä", hengellisiä ja kansallisia lauluja
sekä opetusvälineitä kirjoitukseen ja piirustukseen. SK 10.5./23.5.1912, 2§. Ks. myös SK
22.12.1912, 2§. "Blanketteja" todistuksiin hankittiin mm. kirjakaupasta. Oppikoulusta
valmistuneille annettiin Raamatut. Retkiä tehtiin Valamoon. SK 20.3./2.4.1912,
2§.

⁸¹ SK 10.11./13.11.1910, 1§, 3§.

⁸² SK 22.12.1910/4.1.1911, 1§. Pöytäkirjoja on kaksi, toisessa on kymmeniä nimiä si-
sältävä lista kannattajista ja/tai niistä, jotka tahtoivat lapsensa kreikkalaiskatolisen
koulupiirin kouluun. Ks. myös Björn 2006b, 190–191 (Pussisen mukaan). Karhapää ja
Jakubov esittivät koulupiirin perustamista jo vuonna 1908 "kuvaillen sitä ylenkatset-
ta ja pilkkaa, mitä k uskoa tunnustawat saavat luterilaisten puolelta kärsiä". Opetta-
jat piti kouluttaa Sortavalan opettajaseminaarissa; Jaakkiman Sanomat 28.8.1908; SK
22.12.1910/31.1.1911.

oli haettu piirioikeutta. Lisäksi katsottiin, että kylässä asui vain muutamia luterilaisia, jotka seura kykeni hoitamaan. Kokouksen mukaan Herajärven piiriin oli yhdistetty ”useita Sonkajanrannan koulupiiriin kuuluvia Kreikk.katol. y.m. tiloja” ja Koveron piiristä oli yhdistetty luterilaisia tiloja Sonkajanrantaan ”oppilasluvussa valheellisella suurella lioittelulla”.⁸³ Pöytäkirjaliitteen mukaan kylän kaksi luterilaista houkuttelivat ”lahja y.m. lupauksilla sitoumusta lapsien kouluun käyttämisestä tilallisilta” saadakseen koulupiiriasian raukeamaan.⁸⁴ Keskustelu jatkui keväällä 1912.⁸⁵

Seuraavan kerran aineistossa palataan koulukiistoihin tammikuussa 1917, jolloin syntyi oikeusriitoja ”kunnan laitonta saartotoimenpidettä vastaan.” Karhapää ei enää tuolloin ollut koulun esimies, mutta osallistui keskusteluun.⁸⁶ Lakkauttamista käsiteltiin myös toukokuussa yleisen turvallisuuden muutenkin heikennyttyä: papisto oli joutunut Karjalassa ”raa’an väkivallan alaiseksi paikkakunnan väestön puolelta” ja heitä oli vaadittu ”eroamaan viroistaan ja poistumaan paikkakunnalta”. Kuntakokous oli tehnyt koulun lakkauttamispäätöksen, josta järjestettiin tutkinta.⁸⁷ Kunnan toimia pidettiin mielivaltaisina ja asiattomina. Johtokunta ilmoitti koulun toimivan entisten oikeuksiensa mukaan ”Kreikkalaiskatolisten Ylempänä Kansakouluna riippumatta luterilais-enemmistöisen Tuupovaaran kunnan toimenpiteistä.” Koulupiiriasia aiottiin nostaa esille hiippakunnan pappien ja maallikkojen kokouksessa Valamossa Johannes Karhapään ja Vasili Volotinen toimesta.⁸⁸

Saman vuoden syyskuussa aiheesta keskusteltiin Sonkajanrannassa pidetyssä kirkkoseurakuntakokouksessa.⁸⁹ Aineistosta käy ilmi, että nimismies Otto Kuivalainen totesi KV:n toiminnan olevan epäisänmaallista venäläistytämistoimintaa, minkä vuoksi kouluja ei tullut avustaa valtion varoilla ja veljeskunta piti lakkauttaa.⁹⁰ Ponteen yhtyivät Ilomantsin kunnallislautakunnan esimies Tauno Kinnunen ja ”muutamat kreikkalais-katolisista”. Puoltajien

⁸³ Valtakirja 14.1.1912 (muistiinpanot); OU 1.1./14.1.1912, 1§; Ks. OU 21.5.1913,1§.

⁸⁴ Kirje Kuopion läänin kuvernöörille 22.4.1912; Sonkajanrannan kirkollisen seuran johtokunnan seuran ja kyläläisten kokouksen pöytäkirja (osa) 1.1./14.1.1912.

⁸⁵ Björn 2006b, 191 (KK 26.2.1912/11 mukaan).

⁸⁶ SK 20.1.1917, 4 §.

⁸⁷ KP 29.5.1917, johdanto ja 1§.

⁸⁸ OU 28.5./10.6.1917, 2§, 3–4§.

⁸⁹ KKS 16.9.1917. Asiaa käsiteltiin Ilomantsissa jo huhtikuussa. Björn 2006b, 192 (Pussisen mukaan).

⁹⁰ Puheenjohtajana oli konsistorin määräyksestä Joensuun seurakunnan vt. kirkkoherra Simeon Okulov. KKS 16.9.1917,3§. Ks. myös Laatokka 19.5.1917; Björn 2006b, 192–194 (Pussisen mukaan).

mukaan paikkakuntalaiset eivät olleet huomanneet toiminnassa venäläistytämistä, sillä koulu toimi Suomen lakien mukaan piiritarkastajan ja suomalaisen kansakoulujohtokunnan ”täydellisen tarkastuksen alaisena ja paikkakunnan kreikkalaiskatolisen väestön suosimana.” Koulun jatkamista puolsi 51 henkilöä, 6 kannatti lakkauttamista ja 1 jätti äänestämättä. Karhapää ja useat seuran jäsenet osallistuivat kokoukseen.⁹¹

Karhapää kirkon rakentajana

Vuonna 1910 alettiin suunnitella Sonkajanrannan kirkon rakentamista. Tätä edelsi ajatus hautausmaasta ja tiestä.⁹² Nämä Karhapään elämään liittyvät hankkeet ovat tulleet esille myös aiemmassa tutkimuksessa ja historiankirjoituksessa, mutta näihinkin uusi aineisto tarjoaa entuudestaan tuntemattomia yksityiskohtia.

Syyskuussa 1910 seura keskusteli Karhapään johdolla hautausmaan perustamisesta, mutta aineiston mukaan hanke kaatui yhden äänellä. Rakentamista kuitenkin toivottiin ”laittoisempaa aikana”.⁹³ Ilomantsin seurakunta ei halunnut osallistua hankkeeseen.⁹⁴ Kirkon valmistuttua johtokunta anoi hiippakunnan hallitukselta koulun tilalta hautausmaaksi sopivaa aluetta. Hanke jäi toteutumatta.⁹⁵ Hautausmaa Sonkajanrantaan saatiin vasta vuonna 1958 ja ensimmäinen hautaus oli vuonna 1959.⁹⁶

Kenraalikuvernööri Seyn kehotti aloittamaan tien rakentamisen Sonkajanrantaan vierailtuaan huonojen yhteyksien päässä olevassa kylässä syyskesällä 1912. Aineisto sisältää keskeisimmät tiehankkeeseen liittyvät asiakirjat. Niiden mukaan Seyn kehotti tekemään anomuksen Kuopion läänin kuvernöörille tien pohjantekokustannuksia varten.⁹⁷ Koulun johtokunta käsitte-

⁹¹ KKS 16.9.1917, 3§; Merikoski 1939, 352—353.

⁹² Myös vaivaistenhoidon järjestämistä suunniteltiin. Aineistossa tätä ei mainita. Ks. esim. Karjalan sanomat 13.1.1910, 2, 1§.

⁹³ OU 12.9./25.9.1910, 5§.

⁹⁴ Björn 2006b, 105 (Ilomantsin kr. kat. yleisten seurakuntakokousten 4. ja 5. 11.1916 mukaan).

⁹⁵ OU 10.7./23.7.1916, 1§; 14.8./27.8.1916, 2§; 4.12.1916, 2§.

⁹⁶ Björn 2006b, 115. Viittaus ensimmäiseen hautaukseen on suullinen tiedoksianto sonkajanrantalaiselta Urpo Savinaiselta.

⁹⁷ AKLK 12.9.1912. Ks. vierailusta Björn 2006, 191. Vierailu lisäsi vastustusta Karhapäätä kohtaan. Karjalan Sanomat 24.8.1912; 26.5.1917.

li tiehakemusta kiireellisenä.⁹⁸ Asiaan palattiin heti seuran johtokunnassa. Hakijana oli seura, mutta Karhapää koulun esimiehenä laati hakemuksen.⁹⁹ Hanketta johti toimikunta, johon Karhapää kuului. Asiakirjojen mukaan reitti seurasi ”tien-paikan mukavuutta noudattaen” kokouksen ja kunnan hylkäämää kyläläisten päätöstä vuodelta 1902. Tie jäi kyläläisten hoidettavaksi. Rakentaminen alkoi vuonna 1915, mutta valmistui vasta Karhapään kuoleman jälkeen.¹⁰⁰

Hautausmaata ja tietä merkittävämmäksi hankkeeksi nousi kirkon rakentaminen. Aiemmassa tutkimuksessa on tarkasteltu varsin seikkaperäisesti Sonkajanrannan kirkon vaiheita, jota nyt saatavilla oleva uusi aineisto täydentää. Seura laati Karhapään johdolla vuonna 1912 arkkipiispalle hakemuksen ja kustannuslaskelman kirkon rakentamiseksi. Kokonaan uusi tieto on se, että rakennukseen aiottiin käyttää Ilomantsin vanhan kirkon hirsiiä.¹⁰¹ Vuonna 1913 seura keräsi listan hevostmiehistä, joiden piti vetää hirret talkoilla rakennuspaikalle, sillä Ilomantsin seurakunnankokous ja kirkkoneuvosto olivat tehneet päätöksen hirsien luovuttamisesta. Pöytäkirjan mukaan hengellinen konsistori oli vahvistanut päätöksen.¹⁰² Hirsien siirto jäi jostakin syystä kuitenkin toteutumatta, ja ne käytettiin myöhemmin Ilomantsin hautausmaan tsasounan rakentamiseen.¹⁰³

Piispa Serafim lasi kirkon peruskiven ensivierailullaan helmikuussa 1915.¹⁰⁴ Aineistossa kuvataan joitakin juhlaan liittyviä yksityiskohtia. Vihkiäisjuhlaa varten järjestettiin harjoituksia.¹⁰⁵ Kirkko vihittiin 5.9.1915 arkkipiispa Sergein johdolla ”Tähdeksi’ johtamaan uskovaisia.”¹⁰⁶ Kenraalikubernööri Seyn ei päässyt juhlaan, mutta lähetti Karhapäälle, Huurinaiselle ja seuralle

⁹⁸ SK 12.8./25.8.1912, 8§.

⁹⁹ OU 8.9.1912, 1§. Ks. Kustannuslasku 8.9.1912.

¹⁰⁰ AKLK 12.9.1912; Ks. Pöytäkirjaote kuntakokouksessa Ilomantsissa nahkuri F. Keräsen talossa 16.6.1902. Seura haki tieapurahaa. SKLT 25.10.1912. ”Tienrakentaja kunnossapitäjä osikkaat” eivät kyenneet maksamaan tietä. Kylätien teko- ja kannattajaosikkaiden kokous 11.6.1915, 1§; Kuulutus 25.5.1915. Kulkulaitostoimituskunta hylkäsi Ilomantsin piirin nimismiehen Otto Kuivalaisen määräraha-anomuksen SKLT 7.3.1916. Ks. myös Maanmittauspöytäkirja 23.6.1913.

¹⁰¹ OU 8.9.1912, 2§; 9.1./22.1.1913, 1§. Ks. lahjoittajista ja rakentajista Björn 2006b, 189–190. Ilomantsin uusi kirkko valmistui vuonna 1892.

¹⁰² OU 7.1./20.1.1914, 7§. Ilomantsin vanha kirkko purettiin vasta vuonna 1917. Björn 2006a, 548.

¹⁰³ Ks. Björn 2006a, 96.

¹⁰⁴ VK 1915.

¹⁰⁵ OU 5.7./18.7.1915, 1§. Kirkkoa kutsuttiin myös kappelikirkoksi. OU 27.1.1918, 8§.

¹⁰⁶ VK 1915. Björn 2006b, 105, 189–190 (Pussisen mukaan).

osoitetun kiitoskirjeen, jossa hän ilmaisi ilonsa kirkon rakentamisesta.¹⁰⁷

Aineistossa kuvataan, miten Sonkajanrannan oikeauskoiskirkollinen nuorisoseura oli koko toimintansa ajan järjestänyt jumalanpalveluksia, jotka kasvattivat – kuten asia ilmaistaan – jäsenten halua ja rakkautta yhä uusiin palveluksiin pitämiseen. Johtokunta anoi konsistorilta palveluksia joka kuukauden ensimmäiseksi sunnuntaiksi ja juhlapäiviksi ”hajallaan asuvan kansan tietoksi saamisen tähden”. Karhapää järjesteli papiston kyytikassaa.¹⁰⁸ Aineistossa tulee näkyviin Ilomantsin kreikkalaiskatolisen seurakunnan ja Sonkajanrannan yhteisön välillä vallinnut jännite. Vuosikertomuksessa 1915 mainitaan, että Ilomantsin seurakunnan koettiin suhtautuvan palveluksiin järjestämiseen nuivasti, sillä kirkkoherra [Feodoroff] oli ”surkutellen moittinut” seuraa ja toiminut niin, ettei seuralla kirkon ja koulun johdossa saanut ”olla entisensuuntaista toimintaa.”¹⁰⁹ Seuraavaan vuosijuhlaan anottiin matkapappi/kirkkoherra Jakubovia tai jotakin toista pappia.¹¹⁰

Esille nousi myös ajanlaskukysymys, kun Ilomantsin seurakunta otti uuden ajanlaskun käyttöön 19.12.1917. Nuorisoseura anoi tämän johdosta lupaa viettää juhlaa vanhan ajanlaskun mukaan.¹¹¹ Kalenterikysymys ei kuitenkaan kasvanut tai ei ehtinyt kasvaa Sonkajanrannassa laajemmaksi kiistaksi.

Karhapään opetustyö ja vastustuksen kärjistyminen

Seura- ja koulutyön ohella Karhapään toiminta laajeni katekeetan ja kiertävän uskonnonopettajan tehtäviin. Samalla myös vastustus häntä kohtaan kas-

¹⁰⁷ Kenraalikuvernööri Seynin kirje, päiväämätön.

¹⁰⁸ Vuonna 1915 palveluksista vastasivat pappismunkki Isaak ja kirkkoherra Feodorov. Aikataulu ja kyytikassa olivat esillä useasti ja piispalta anottiin lupaa kyytikassakokouksia varten koko ”oikeauskoisessa kirkossa”. OU 10.9./23.9.1915, 3§; VK 1915, OU 10.7./23.7.1915; 14.8./27.8.1916, 2§; 27.1.1918, 9§. Matkakassa päätettiin kerätä lahjoituksina. Menojen huojentamiseksi papin toivottiin hoitavan samalla kertaa vihkimiset, ristimiset ja muut toimitukset. OU 4.12.1916, 1§.

¹⁰⁹ VK 1915. Fennomaanit pitivät Feodoroffia venäläistäjänä. Björn 2005a, 99. Tästä näkökulmasta ongelmat kirkkoherran kanssa eivät sovi Karhapäästä luotuun kuvaan venäläistäjänä.

¹¹⁰ OU 14.8./27.8.1916, 3§. Vuoden 1918 pääsiäisjuhla jäi luultavasti pitämättä kokonaan.

¹¹¹ Björn 2006b, 106 (Ilomantsin kr. kat. kirkonkokous 24.6.1917/1–3 ja IKKS 25.11.1917/1 mukaan); OU 27.1.1918, 7§. Piispalta pyydettiin pappia koko pääsiäisviikon ajaksi.

voi.¹¹² Keskeisin syy vastustukseen oli Karhapään venäläistämistyöksi tulkitu yhteiskunnallinen aktiivisuus. Hänen edustamansa ortodoksisuus nähtiin erillisenä suomalaiskansallisesta ortodoksisuudesta. Karhapäähän kohdistunut vastustus on tullut varsin kattavasti esille aiemmassa tutkimuksessa. Joensuun ortodoksiselle seurakunnalle luovutetussa aineistossa tulee esille uusia yksityiskohtia, joissa korostuu Karhapään oma näkökulma.¹¹³

Katekeettana Karhapää mainitaan käsillä olevassa aineistossa vuonna 1914 Sergei Okulovin kirjeessä Sortavalan seminaarin ”laulajaisista”, johon aiottiin lähettää ”laulukööri”.¹¹⁴ PSHV tuki seururan katekeettatoimintaa.¹¹⁵ Eri-tyisiin lähetyismatkapiiireihin tehtiin vähintään yksi matka vuodessa.¹¹⁶ Kiertäväksi uskonnonopettajaksi Karhapää valittiin vuonna 1914.¹¹⁷ Aiemman tutkimuksen mukaan Karhapäällä ei ollut muodollista koulutusta.¹¹⁸ Uudessa aineistossa ei mainita suoraan Karhapään koulutusta, mutta sellaiseen saattaa uutena tietona viitata Karhapään oma kuvaus, jonka mukaan jotkut koulut ottivat hänen tilalleen opettajattaren, ”joka tietääkseni ei ole valmistunut ja suorittanut edes kirkkoherroille tutkintoa”.¹¹⁹ Oliko seuraajan koulutuksen vähäisyyttä paheksuneella Karhapäällä sittenkin opintoja suoritettuna? Koulutusta tärkeämpää oli ilmeisesti Karhapäänkin mukaan se, että uskonnonopettaja toimi yhteistyössä kirkkoherrojen kanssa ja eli kirkollisesti.¹²⁰

¹¹² Pirinen 1980, 107.

¹¹³ Kokonaiskuvan selkeyttämiseksi aineiston esiin nostamia seikkoja on tarkennettu joiltakin osin muulla aineistolla.

¹¹⁴ OU 20.4.1914, 1§; 17.5.1914, 1§. Matkarahat kerättiin teemaksuilla, mutta matka peruuntui lähtijöiden puuttuessa.

¹¹⁵ OU 24.1.1915, 6§. Vuodelle 1915 anottiin uutta tukea, sillä osa PSHV:n avustuksista oli jäänyt tilittämättä.

¹¹⁶ Piiirejä olivat ainakin 1) Maukkula, Melaselkä, Öllölä, 2) Kovero, Kuusjärvi, Revonkylä ja 3) Kuisma, Tokrajärvi, Sonkaja. Lähetystoimikunta valittiin 18 seururan jäsenestä. OU 6.1./19.1.1917, 6§. Hän liikkui katekeettana laajemminkin, kuten Suistamon Leppäsyryllä. Raja-Karjala 20.11.1910, 3. Uutisessa Karhapään toimintaa kuvataan poikkeuksellisesti positiiviseen sävyyn.

¹¹⁷ Pirinen 1980, 107–108.

¹¹⁸ Björn 2006b, 139.

¹¹⁹ Johtokunnissa oli todettu ”että päästäänhän me Karhapäästä sillä”. HKW 1.2./14.2.1917. Ks. myös Björn 2006b, 190 (KK:t 6.6.1911/3 ja 7.8.1911/6 mukaan). Björn (2006b, 139) katsoo, ettei Karhapäällä ollut pätevyyttä.

¹²⁰ MSK 1–7. Karhapää mainitsee rovasti Svetlovin kantelun, jossa häntä syytettiin omavaltaisuudesta ja ilmoittaa toimineensa kirkkoherrojen kanssa neuvotellen. HKW 1.2/14.2.1917. Aiemmin vastaavan valituksen teki Jakubov. Suomennos hengellisen konsistorion kirjeestä Johannes Karhapäälle 25.10.1914. Kirje löytyy myös alkuperäisenä.

Karhapään henkilökohtaisesti laatimissa raporteissa kuvataan koulutyön sisältöä. Esimerkiksi lokakuusta 1915 tammikuuhun 1916 Karhapää opetti seitsemässä koulussa Taipaleella, Joensuussa ja Ilomantsissa yhteensä 61 päivää ja 244 tuntia. Jumalanpalveluksiin hän osallistui viidesti. Kouluilla pidettiin rukoushetkiä. Lähetystyötä tehtiin pyynnöstä ortodoksien ja luterilaisten taloissa. Karhapää kävi hengellisiä keskusteluja ja piti puheita uskosta ja uskonnollisista tavoista. Taloihin kokoontui ”ihmisiä kuulemaan saarnoja evankeliumista ja opetuspuheita oikeauskoisen kirkon pyhyydestä, pyhästä rististä ja sen kunnioittamisesta, pyhistä kuvista y. m.” Puheita kuuntelivat myös ”luterilaiset ja muut lahkolaiset”. Väkeä saapui jopa kymmenien kilometrien takaa.¹²¹ Samalla myytiin kuvia, kasteristejä ja kirjoja.¹²²

Karhapään koulutyö alkoi vaikeutua vuoteen 1916 tultaessa. Muutamissa vuoden 1916 sanomalehdissä mainitaan Sortavalan ja Joensuun piirien kansakoulunopettajien pitäneen velvollisuutenaan esittää ylikouluhallitukselle, että Karhapää erotettaisiin tehtävästään venäläistämistyön vuoksi: koulujen ei tullut enää vastaanottaa ”isänmaalle vihamieliseksi tunnettua henkilöä”.¹²³ Karhapää käsittelee kohtaamaansa vastustusta piispa Serafimille kirjoittamassaan raportissa. Maaliskuussa 1917 seuralla oli Karhapään mukaan vastassaan ”kaikenlaiset syyttömät solvaukset ja viralliset uhkaukset siiviliviranomaisten puolesta”, mutta myös ”hengellinen ilo Jumalan suuresta huolenpidosta”.¹²⁴

Aineistossa nousevat esille myös henkilöt, joita Karhapää piti vastustuksen lähteenä. Hän mainitsee nimeltä luterilaiset opettajat Juuti (Kurkelan

¹²¹ KKY 28.12.1915/10.1.1916. Opetustavoista ks. Kertomus toisen piirin matkustavauskonnonopettaja -työstä 27.12.1915/9.1.1916.

¹²² PS 29.12.1916/16.1.1917; HKW 29.12.1916/11.1.1917. Toimituspaikoista ja laskutuksesta ks. Matkalasku 9.6./22.6.1916.

¹²³ Wiipuri 10.6.1916 (Laatokka-lehden mukaan). Sonkajanrantaan ja Johannes Karhapään kohdistuvat pilkkakirjoitukset alkoivat vuonna 1910. Ensimmäinen artikkeli julkaistiin **nähtävästi Sortavalan seminaarin lehtorien perustamassa Laatokka-lehdessä** ja se levisi nopeasti lehtiin eripuolilla maata mukaan lukien jotkin ruotsinkieliset päälehdet. Ks. Laatokka 11.8.1910. Oman laskelmani mukaan sama uutinen julkaistiin Laatokan lisäksi ainakin kolmessatoista eri lehdessä. Ilomantsin kirkkoherra sai aluksi osansa pilkkakirjoituksista, mutta hänen osaltaan tilanne rauhoittui ilmeisesti Soanlahdelle siirtymisen vaikutuksesta.

¹²⁴ VK 1917, 15.1./28.1.1918.

kansakoulu), Määttänen (Koveron kansakoulu) ja J. Kailio (kiertävän maamieskoulun johtaja). Nämä vaativat koulun opettajatar Komarovia eroamaan toimestaan. Karhapää piti tätä kansankiihotuksena ja mielivaltaana, ”jossa selvästi ilmenee uskon vaino”.¹²⁵ Vastustajat vaativat, että ”kreikkalaisena matkustava uskonnon opettaja suomalaisissa kansakouluissa minulle [Karhapää] uskotussa maan toisessa piirissä, estetään virantoimituksesta”.¹²⁶ Karhapää kuvaa, miten edellä mainittu Juuti saapui viiden miehen kanssa maaliskuisena yönä hänen kotiinsa ”kaikenlaisilla uhkauksillaan säikyttään”. Myöhemmin Kailio, Määttänen ja Suhonen toivat 17 henkilön allekirjoittaman pöytäkirjajäljennöksen Tuupovaaran kunnantalolla pidetystä kansankouksesta, johon oli osallistunut 250 henkeä. Sen mukaan opettajattaren tuli pyytää ero, johtokunnan piti lakkauttaa koulu ja koulutalo täytyi ”todellista kansanvalistusta varten” luovuttaa kunnalle. Karhapään tuli erota toimestaan sekä ”kaikenlaisesta epäkansallisesta toiminnastaan”. Hänet piti ”tähänastisen epäkansallisen toimintansa takia” saattaa ”hallinnollista tietä kärsimään ansaitun rangaistuksensa”.¹²⁷

¹²⁵ PS 24.3./6.4.1917; TKP, liite 25.3.1917. Erovaatimus toistui useasti. Ks. esim. KP 29.5.1917, 1§. Kiistaan liittyvän kuulustelun mukaan opettajatar ei ollut toiminut venäläistyttämistarkoituksessa, mutta koulu piti sulkea KV:n epäisänmaallisuuden vuoksi. KP 29.5.1917, 4§. Komarov oli jo aiemmin pyytännyt eroa, mutta johtokunta ei myöntynyt, koska ei ollut havainnut mitään ”kansalaisvastaista toimintaa”. SK 7.4.1917, 1–2§; 14.4.1917. Eron suostuttiin toukokuussa. Työtodistus oli kiittävä. Björnin (2006b, 193) mukaan Komarov lähti vasta vuonna 1918, vaikka ero tapahtui jo 1917. Ks. esim. SK 20.5.1917, 2§; OU 16.5.1917, 1–2§. Komarovista tarkemmin ks. Björn 2006b, 189. Komarovin tilalle valittiin toistaiseksi Vasili Volotinen. OU 28.5./10.6.1917, 5§. Hänen jälkeensä tehtävään valittiin rovasin tytär ylioppilas Faina Okulov Sortavalasta, tosin väliaikaisesti, koska ”kompetentisia ei ollut”. SK 20.8.1917, 1§; SK 9.9.1917, 1§. Huurainen ehdotti opettajaksi, ellei ”okuloffetar” tule, Anni Maljosta, joka oli ollut ”myös kansakoulussa opettajana” ja ”on tarkka tyttö”. Hakuilmoitus julkaistiin mm. Laatokassa 28.8.1917. Lopulta Maljonen palkattiin tehtävään. Kaksiosainen kirje 1.10.1917; Björn 2006b, 193 (IKKN 19.10.1918/5 mukaan); Merikoski 1939, 347–348, 352. Ks. SK 27.1.1918, jossa on jo Maljosen allekirjoitus. Senaatti lakkautti KV:n koulut vuonna 1918 ja Ilomantsin seurakunta toimi päätöksen mukaan. Koulutalon sai Tuupovaaran kunta. Björn 2006a, 193–194.

¹²⁶ PS 24.3./6.4.1917; TKP, liite 25.3.1917.

¹²⁷ PS 24.3./6.4.1917; TKP 25.3.1917. Epäluuloista kertoo myös uutinen pappi J:stä (ilm. Jakobov) ja ”surullisen kuuluisasta” Karhapäästä, jotka ”johtivat harhaan kylän kreikkalaisen väestön niin uskonnollisessa kuin kansallisessakin mielessä” aiheuttaen kiistaa eriuskoisten välillä. **Koulu oli ”muodollisesti ’suomalainen koulu’”.** Sen ortodoksiset ominaispiirteet tulkittiin epäsuomalaisiksi, sillä jo ”luokkaan astuessa luulee tulleensa luostarilaitoksen luostarikouluun”: **seinät olivat ”lattiasta lakeen asti” täynnä ”pyhimysten”, piispojen ja munkkien kuvia.** Joukossa oli myös kenraalikuvernööri Seynin ja Nikolai II:n kuvat. Poikaoppilaat olivat ”hywin pitkätukkaisia”, rukoushetki oli ”hywin pitkä ja väsyttävä”, oppilaat ja opettajat puhuivat venäjänkielisiä lauseita. Laatokka 8.1.1918 no 3; Vrt. Merikoski 1939, 214–215.

Karhapää kuvasi piisपालle myös "noiden luterilaistajain" vaatimuksia mainiten, ettei opettajat ar ollut rikkonut lakia. Koulutaloa ei voitu luovuttaa "vielä vastaisuudessaakaan tanssi ja näytelmä tarkoituksiin kunnan käytettäväksi". Hiippakunnan hallitukselle hän kirjoitti toimineensa vaivojaan säästämättä "mitään epäkansallisuutta käyttämättä". Motiivejaan ja tilannettaan hän kuvasi sanoutumalla irti venäläistytämissytyöksistä:

Olen suomalainen – syntynyt, kasvanut, ja toiminut suomalaisena, ja suomalaisissa kansakouluissa – jos uskonnon opettajana toimintani oikeauskoistemme uskostaan tietämiseksi, luterilaisten puolesta ja hallinnollisuudesta tuomitaan "epäkansallisena" ja estetään siten oikeauskoistemme opettajat työstään – on vainoa, kuten kristillisyyden ensiaikoina juutalaisilta ja pakanoilta tarkoituksella saattaa oikea usko häviämään maailmassa.¹²⁸

Karhapää pyysi piispa Serafimia anomaan lain turvaa "oikeauskoisillemme", koska "julmat toimenpiteet ovat kohtanneet meitä puhuttujen opettajain ja heidän kiihottamansa kansan puolesta." Hän ilmoitti pysyvänsä virassaan ja kielsi syyllisyytensä "epäkansallisuudesta rangaistusvaatimukseen" vakuutuksen olevansa uskollinen ja kuuliainen uudelle hallitukselle.¹²⁹

Kasvava vastustus Karhapäätä kohtaan heijastui Ilomantsin seurakuntaan, johon sonkajanrantalaiset kuuluivat. Lehdissä oli esitetty useasti ankaria rangaistusvaatimuksia, koska "niinkauan kuin Karhapää saa olla rauhassa, niin kaiweleminen ja maanalainen myyräntyö ei Sonkajanrannan kylässä lopu." Hänen väitettiin liikkuvan jopa kolmella hevosella tyttölauman kanssa, mistä "tarkkasilmäinen näki", että matkat olivat huvimatkoja ja hartausketket "sisälsiwät, jotakin riwoakin."¹³⁰

Muu aikalaisaineisto täydentää kuvaa Karhapään tilanteen eskaloitumisesta. Maaliskuussa 1917 Ilomantsin kreikkalaiskatolisen seurakunnan kansalaiskokous vaati koulun lakkauttamista ja lausui "jyrkän paheksumisen Karhapään sortovuosien aikuisesta uskonnonvarjolla tapahtuneesta Suomivihollisesta toiminnasta." Häntä vaadittiin luopumaan kirkkoneuvoston jäsenyydestä ja kirkollisesta toiminnasta, jonka lisäksi hänet piti luovuttaa "sotilasmiliisiin tuomittavaksi", mikäli hän oli "toiminut santarmihallituksen

¹²⁸ PS 24.3./6.4.1917.

¹²⁹ PS 24.3./6.4.1917.

¹³⁰ Karjalan Aamulehti 17.4.1917. Hänen vihjailtiin olevan myös kirjoitustaidoton.

salaisena tai julkisena apurina”.¹³¹ Pastori Pevtsov asettui yleisen mielipiteen puolelle ja Karhapäästä vastaan, mahdollisesti tyyntyyttääkseen kuohuvia mielialoja. Pevtsovin mukaan ”luterilaisen väestön kohtelu kreikanuskoista papistoa ja väestöä kohtaan on ollut mitä parhain.” Tähän yhtyivät muut osantottajat. Tämä tulkittiin siten, että ”karhapääläisiltä” oli mennyt nyt ”parhain waltti”. Papiston mukaan Karhapään nimi oli jo pyyhitty pois ”m.m. kirkkoneuwoston jäsenten luettelosta.”¹³² Vuoden 1917 pöytäkirjaotteeseen lisättiin Johanneksen nimen kohdalle: ”Seurakunnan toivomus eroittaa kaikista seurakunnan toimista”. Koska otteen oli allekirjoittanut myös Karhapää, lisäys lienee tehty myöhemmin.¹³³

Toukokuussa 1917 ”Iiwana Karhapään” uutisoitiin kutsuneen itseään marttyyriksi, jollainen hän ei voinut olla, koska myi ”maansa, kansallisuutensa” ja polki ”kansan kalleimman maallisen omaisuuden, lait jalkoihinsa” uskontoa pilkaten. Kirjoittajan mukaan marttyyriuteen liittyi korkeampia seikkoja, kuten oman maan ja kansallisuuden ja lakien miehekäs kunnioitus ja urhea puolustus sekä ”uskonnon pyhänä pitämistä sekä suvaitsevaisuutta

¹³¹ Ilomantsin kreikkalaiskatolisen seurakunnan kansalaiskokouksen pöytäkirja 3.3.1917, 6§, 8§, ote. Tilalle piti saada suomalainen koulu ja asiasta lähetettiin toivomus Tuupovaaran kunnalle.

¹³² Sortavalan Sanomat 19.4.1917. Johanneksen ja munkki Isaakin toimintaa oli pidetty suvaitsemattomana jo pitkään. Karhapään katsottiin mm. pilkanneen kirkkoa vaihtaneita ja luterilaista uskoa. Omahinen 2.12.1910. Karhapään mukaan häneltä riistettiin myös Suomen hiippakunnan pappien ja maallikkojen kokouksessa seuran edustajana puhevalta, kun hänen ”lipulla” ilmoittamaa puheenvuoroa ei huomioitu. Päätös ei kasvattanut yksimielisyyttä ja rauhaa, vaan uhkasi ”heidän uskonnollista vapauttaan tänä aikana”. Vastalause, päiväämätön. Huolet käyvät ilmi myös Karhapään saamasta opettaja P. Vilokkisen kirjeestä. Sen mukaan bolševikit, sosialistit ja ”kaikki luterilaiset” käyttivät ”tätä kauheata aikaa – – uskomme hävittämiseksi”. ”Suomalaisten” mukaan luostarit, kuten myös Karhapää oli kertonut, piti hävittää, **maat jakaa yksityisille ja irtain ottaa valtiolle**. Opettaja V. Päivinen oli varoittanut yhteydenpidosta Karhapään kanssa ja kieltänyt ”kaiken seurustelun isä Isakin kansa”, joka oli ”onnesi kadottaja ja pettäjä”. PV 3.12.1917. Päivisestä ks. Merikoski 1930, 214; 1944, 83–90, 120–121. Tammikuussa 1918 Vilokkinen kirjoitti peläten kirjeen joutuneen ”yhteisten vihollisten” käsiin ja kertoi, miten koko ajan kantautui ”yhä surullisimpia uhkauksia suoraan sanoen meidän ja meidän ystäviä – – heimolaisiamme kohtaan. Tietysti arvaat ketä ja missä tarkoituksessa.” Hänen mukaansa ”kiihkoilijat” luottivat siihen, että ”se on kansan valta jotta se tekee mitä tahtoo”: luterilaiset ”herrat ja muut kiihkoilijat”, ”hulikaanit”, tempasivat mukaan ortodokseja ”tuohon häpeälliseen anarkistiseen tekoon”. Vilokkisen mukaan heidän pitäisi puhua kirkosta, veljeskunnasta ja luostarista vain hyvää. Hän toivoo, että Johannes ja seuran jäsenet ”pysyisi entisessä kannassaan” neuvoen pitämään ”kuitenki muutamat ajatuksemme luterilaisilta salassa”. PV 28.1.1918.

¹³³ IKKN 4.11.1916 (lyhennysote 5.8.1917); Ks. Björn 2006b, 141.

toisin uskowie kohtaan”. Tätä ei kirjoittajan mukaan löytynyt ”Iiwanasta” ja siksi ”sipasee niin peräti läheltä sitä ajatusta, että Rasputinista piti tehtämän pyhimys!”¹³⁴

Tilanteen eskaloitumisen vahvistaa myös Karhapään oma raportti piispa Serafimille kesäkuussa 1917. Hän kertoo, ettei voinut enää matkustaa, kun ”vallan kumouksesta mielettömiksi tulleet kadehtijat” olivat tehneet ”mielensoitatusmatkan” hänen luokseen. Karhapään mukaan Juuti oli ”useilla pitkillä sanomalehtikirjoituksilla levittänyt häpeämätöntä suvaitsemattomuuttaan tois-uskoista opettajaa – minua kohtaan ympäri maan.” Hän kuvaa miten Juuti oli ”useissa Ilomantsin kansalliskokouksissa” häntä koskevien erilaisten ”mielettömien päätösten lähteenä”. Tilanteen ahdistassa Karhapää toteaa, ettei ollut tehnyt ”mitään virkavirhettä ja laillista rikosta” ja kutsuu toimenpiteitä ”kokonaisuudessaan minua – ja uskonnonopettajan virkaa vastaan – surullisen julmana.” Luvan saatuaan hän pysytteli kotona ”peläten tämän tähden pahempia seurauksia”.¹³⁵

Kirkollisen esivallan tuen menetettyään Karhapää erotettiin uskonnonopettajan tehtävästä. Tähän liittyen aineisto tuo esiin uuden senaattori E.N. Setälää koskevan näkökulman. Marraskuussa 1917 Karhapää kirjoitti Jakuboville ja mainitsi senaattori E.N. Setälän antamasta erottamiskäskystä, jonka hän oli saanut Ilomantsin kirkkoherralta:

- - vaan eivät vihollisvoimat taitaa anna minulle rauhaa työssäni jota tunnen kutsumuksesta ja Senaatin vahvistetun oikeuden. Elämme suomalaisen miellivallan aikaa kaikenlaisine vehkeilyineen. Tahtotaan eroittaa käskyillä, ilman rikoksia – virastani. Tuommoisen käskykirjeen on jo saapunut Ilom. kirkkoh. Ostrovskille, minulle ilmoittamista varten eron anomus vaatimuksella konsistoriolta. Asian on näette pannut alulle Senaattori Setälä. Kenr. Kuvernööri-le ja sieltä konsistorioon - - mutta minä ajattelen vaan vastata, että uskonnon opettajana olen palvellut päällystöäni täydellisten määräysten ja ohjeiden mukaan. Siveellisessä suhteessa jos kellä noista luterilaista, jotka Senaattori Setälälle ovat kannelleet on jotakin minua vastaan näytettäväksi todisteellisia rikoksiani, haastattakoot minua niistä vastaamaan maan lailliseen alioikeu-

¹³⁴ Karjalan Sanomat 26.5.1917; Merikoski (1939, 153) kirjoittaa samansuuntaisesti.

¹³⁵ PS 27.5./9.6.1917. Sonkajanrannan kirkossa, Koverossa ja Korvavaarassa pidettiin hartaushetkiä, sillä saarnat ja puheet ”nykyisen mielten kuohutilanteen aikana rauhoittivat oikeauskoistemme mieltä”. Tilanteesta huolimatta Karhapää suunnitteli jatkavansa hartaustoimintaa. PS 27.5./9.6.1917.

teen. Suomalaisena valtionvirkamiehenä en laittomasti missään tapauksessa eroa virastani.¹³⁶

Vastauksessaan Jakubov muistutti, ettei viranvahvistus ollut tullut senaatilta, vaan hiippakunnan hallitukselta, joka oli erottanut Karhapään. Virallista kirjelmää vastaan niskoittaminen ei auttaisi, koska siitä seuraisi toinen kirjelmä, jolloin ero tapahtuisi ilman hakemusta. Jakubovin mukaan käsky oli annettu hienotunteisuudesta virkamiehen kunnian säästämiseksi, ”sillä häpeähän on tulla eroitetuksi virasta eroa pyytämättä.”¹³⁷

Karhapää kuvaa myös, miten tilanteen kärjistyessä Ilomantsin seurakunnan toinen pappi Lavrenti Pevtsov jätti toimittamatta vuoden 1917 pääsiäisen, joulun ja suurten juhlien palvelukset, koska ”puheet olivat nostaneet kansallisuus voiman meitä vastaan”. Seuralla oli nyt edessään ”kaikenlainen hajaannuksen vaara”, koska pappi ei enää ”yhteistoiminnassa” rohkaissut seuran jäseniä ”hengellisen elämän saavutuksissa kestäämään kaikki vastuukset, joka yhteisin voimin, alussa olisi voitu helpommin voittaa.”¹³⁸

Aineistossa ei mainita Karhapään viimeisiä vaiheita, mutta muu aikalaisaineisto vahvistaa Karhapään aiemmin esittämän käsityksen siitä, että jotakin pahempaa saattaisi tapahtua. Alkuvuoden 1918 raportit jäivät luultavasti viimeisiksi. Karhapään aika oli käymässä vähiin. Hänet pidätettiin veljensä Jaakon kanssa Tuupovaarassa järjestetyssä kutsuntatilaisuudessa maaliskuun 4. päivänä 1918. Pidättäjät menivät Karhapään kotiin, mutta miehet olivat jo ehtineet lähteä Tuupovaaraan. Osa jäi vahtiin toisten rientäessä kutsuntatilaisuuteen: ”Niin saatiin lopultakin pidätetyksi tuo koko Karjalassa niin ihmisten kauhuksi tullut mies ja samoin käwi arkistollekin, jossa oli tietenkin kaikessa tapauksessa arwokas sisältö. Nyt ehkä lopultakin saa Karhapääkin tehdä tilin niin kuuluisiksi tulleista hommistaan.”¹³⁹

Veljekset kuljetettiin Joensuuhun. Pidätyksestä oli korkeintaan muutamia viikkoja Johanneksen surmaamiseen.

¹³⁶ Kirje isä Aleksanderille, 24.10./6.11.1917, allekirjoittamaton (mahdollisesti luonnos). Käsiälän ja aiheen perusteella Karhapään laatima. Merikoski (1939, 347–348) mainitsee Setälän ainakin ilmoittaneen koulujen sulkemisesta. Pajukaarre (2013, 13) viittaa Setälältä tulleeeseen erottamisilmoitukseen lähdeittä mainitsematta.

¹³⁷ A. Jakubovin kirje 28.10./10.11.1917.

¹³⁸ VK 1917, 15.1./28.1.1918. Vuosikertomuksen allekirjoittivat seuran esimies Dimitri Huurinainen, sihteeri J. V. Karhapää sekä seitsemän muuta henkilöä

¹³⁹ Karjalan Sanomat 12.3.1918.

Johtopäätökset

Tehtävänasettelun mukaisesti tässä artikkelissa on tarkasteltu Johannes Karhapään monipuolista kirkollista ja yhteiskunnallista aktiivisuutta. Huomio on ensisijaisesti kohdistunut Joensuun seurakunnalle alkuvuodesta 2019 luovutetun, aiemmin tuntemattoman aikalaisaineiston sisältämään uuteen tietoon.

Aiemmassa tutkimuksessa on nostettu toistuvasti esille Karhapään merkitys muun muassa nuorisoseuran, koulun, tien rakentamisen ja kirkkohankkeen yhteydessä. Erityinen painotus on ollut kouluhankkeessa. Karhapään aktiivinen toimeliaisuus monissa käytännön asioissa ei sen sijaan ole aiemmin noussut laajemmin esille. Uudessa aineistossa hän näyttäytyy suurten hankkeiden lisäksi myös pienempien asioiden hoitajana, kuten ruokavarojen hankkijana, veneen maalaajana ja puuseppänä. Aineisto nostaa esiin myös Karhapään oman äänen tapahtumien kulussa. Kaiken kaikkiaan uusi aineisto tarkentaa ja monipuolistaa kuvaa Karhapään toiminnasta sekä valottaa Karhapään henkilökohtaisia motiiveja ja käsityksiä.

Aineiston esiin nostamat seikat viittaavat siihen, että Karhapää oli määrätietoinen, ahkera ja kutsumustietoinen, mutta myös periksiantamaton. Hän huolehti seurun ja koulun arkisista tarpeista, mutta tarttui myös hallinnollisiin tehtäviin. Toimenkuva laajeni vähitellen kotiseudun ulkopuolelle.

Aktiivista toimeliaisuutta voidaan luultavasti pitää yhtenä keskeisenä syynä sille, että hänen roolinsa kirkollisena vaikuttajana kasvoi. Tämä otettiin alkuvuosina kirkossa myös kiitollisena vastaan. Aktiivisuus näyttää voimistaneen vastustusta, mutta toisaalta pontimeksi tarvittiin ortodoksien vaikea asema kuohuvassa Suomessa. Poliittisen tilanteen muuttuessa Karhapäää alettiin pitää suvaitsemattomana venäläistäjänä. Karhapään oman kokemuksen mukaan painostus yltyi vainoksi. Vastustajat olivat luterilaistaustaisia fennomaaneja, joiden joukkoon alueen ortodoksit ja kirkollinen esivalta liittyivät: syytökset saivat vastakaikua suomalaiskansallisuutta korostavien ortodoksien joukossa.

Aineisto ei anna suoraa vastausta siihen, miksi kirkko lopulta sanoutui irti Karhapään toiminnasta. Karhapää toimi seuraten kirkon viitoittamia sisälähettykseen, kansanvalistukseen ja kirkkolauluun liittyviä periaatteita. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna Karhapään kohtalon on erityisen traaginen: kirkko, jonka asettamia suuntaviivoja hän seurasi, sanoutui hänestä irti vaikeuksien kasvaessa liian suuriksi.

Kirkollisen vastustuksen kasvun syitä joudutaan luultavasti etsimään kuohuvasta poliittisesta tilanteesta, jonka seurauksena kirkko ja seurakunnat pyrkivät hillitsemään ortodokseihin kohdistuneita epäluuloja ja syytöksiä. Eräs mahdollinen keino tässä saattoi olla irtisanoutuminen Karhapäästä, jonka koettiin yleisen mielipiteen mukaan olevan venäläistämistyön agitaattori. Kirkko ei ollut tässä tilanteessa pelkästään neutraali toimija: poliittinen kuohunta heijastui kirkon toimintaan ja vaikutti siten myös Karhapään kohtaloon. Paikallisesti tilanteen eskaloitumiseen vaikuttivat luultavasti mielipideterot, kateus ja epäluulot sekä myös persoonallisuuksien yhteentörmäykset. Vastustus ei kuitenkaan ollut pelkästään poliittisen tilanteen sivuvaikutusta, sillä kiivaimmissa mielipiteissä vaadittiin ankaria toimenpiteitä nimenomaan Karhapäätä kohtaan. Voidaan otaksua, että näihin vaatimuksiin sekoittui vastustajien henkilökohtaisia motiiveja ja Karhapäähän kohdistunutta vastenmielisyyttä.

Aineiston perusteella Karhapää samaisti itsensä suomalaiskansallisiin, mutta hänen kirkollisia ja kasvatuksellisia motiivejaan ei osattu tai haluttu tulkita oikein. Tutkimusaineisto viittaa vahvasti siihen, että Karhapää pyrki toimimaan ”oikeauskoisen kansan” valistamiseksi ja rohkaisemiseksi ilman poliittisia tavoitteita, sillä hänen toimintansa keskittyi pääosin kirkolliseen valistus- ja kasvatustyöhön. Yhteiskunnalliset hankkeet olivat aineistosta käsin tulkiten jatkumoa kirkolliselle filantropialle. Karhapää kuitenkin ylläpiti suhteita kirkolliseen ja maalliseen esivaltaan, mikä herätti epäluuloja ja kateutta. Silloisessa tilanteessa hänen toiminnassaan voitiin nähdä hyvinkin voimakkaita poliittisia motiiveja. Kirkolliseen esivaltaan tukeutuminen oli luonnollista, sillä Suomen hiippakunta oli osa Venäjän kirkkoa eikä suomalaiskansallista kirkkoa ollut vielä olemassa. Se, missä määrin Karhapää ymmärsi tai halusi ymmärtää venäläiseen kirkolliseen ja maalliseen esivaltaan tukeutumisen seurauksia, jää uuden aineiston valossa epäselväksi. Ongelmia syvensi Karhapään periksiantamattomuus ja vakaumuksellisuus. Karhapää koki, ettei hän saanut vastustajiltaan rauhaa kutsumustyössään, jonka vakauksellisuutta hänen vastustajansa eivät silloisessa tilanteessa kyenneet hyväksymään. Vastakkainasettelu kärjistyi Joensuun Siilaisilla toimeenpantuun oikeudettomaan teloitukseen, jota nykykäsityksen mukaan voidaan pitää sotarikoksena.

Lyhenteet

AK	Aamun Koitto
AKKJ	Anomus Sonkajanrannan ylemmän kansakoulun johtokunnalle
AKLK	Anomus Kuopion läänin kuvernöörille
HKT	Hartaushetki- ja kirkkolauluharjoitustoimikunta
HKW	Hengelliselle konsistoriolle Wiipurissa
IKKN	Ilomantsin kreikkalaiskatolisen seurakunnan kirkkoneuvoston kokouksen pöytäkirja
KKS	Sonkajanrannan kirkkoseurakuntakokouksen pöytäkirja
KK	Koveron kuntakokous
KKY	Korkeasti kunnioitettu/kunnioittava Ylipaimenemme
KP	Kuulustelupöytäkirjan jäljennös
MSK	Määräys suomalaisten kansakoulujen uskon opettajia varten Suomen hiippakunnassa, missä ei ole oikeauskoisia opettajia; Konsistorin kanslian päällikkö-esimies P. Slusevskij, kääntänyt suomeksi W.D. Maira
OU	Sonkajanrannan oikeauskoiskirkollisen nuorisoseuran pöytäkirjat
PS	Raportti piispa Serafimille
PV	P. V.[ilokkisen] kirje Johannekselle
SK	Sonkajanrannan kirkkokoulun johtokunnan kokousten pöytäkirjat 1910–1918
SKLT	Keisarillisen Suomen Senaatin Kulkulaitos-toimituskunnan päätös Kuopion läänin kuvernöörille
SSKT	Keisarillisen Suomen senaatin kirkollisasiain toimituskunta
TKP	Tuupovaaran kansalaiskokouksen pöytäkirjaote, liite
VK	Sonkajanrannan kirkollisen seuran vuosikertomus piispa Serafimille

Lähteet

Joensuun ortodoksiselle seurakunnalle syksyllä 2018 luovutettu aineistokokoelma

Pöytäkirjat

HKT 16.1./29.1.1911
 IKKN 4.11.1916, lyhennysote 5.8.1917
 KP 29.5.1917
 Kylätien teko- ja kannattajaosikkaiden kokous Sonkajanrannan koululla 11.6.1915
 Maanmittauspöytäkirja 23.6.1913
 KKS 16.9.1917
 OU 1910–1918
 Pöytäkirjaote kuntakokouksessa Ilomantsissa nahkuri F. Keräsen talossa 16.6.1902
 Rakennustoimikunnan pöytäkirja 20.3.1912
 SK 1910–1918
 Sonkajanrannan kirkollisen seurain johtokunnan seurain ja kyläläisten kokouksen pöytäkirja (osa) 1.1./14.1.1912
 TKP 25.3.1917

Laskut

Kustannuslasku 8.9.1912
 Lasku 12.12.1911
 Matkalasku 9.6./22.6.1916

Kirjeet

A. Jakubovin kirje, Matkustava uskonnonopettaja Suomalaisissa kansakouluissa 28.10./10.11.1917, no 42
 Kaksiosainen kirje, Hömötissä 1.10.1917
 Kirje Johannekselle 23.9.1912, 9.12.1916 ja 12.8.1917
 Kirje Kuopion läänin kuvernöörille 22.4.1912
 PV 3.12.1917 ja 28.1.1918
 Kirje isä Aleksanderille 24.10./16.11.1917
 Johtokunnan kirje; Sonkajanrannan kansakoulun johtokunnan kirje opettajatar Paraskeva Komaroville 17.6./20.6.1913
 Suomennot hengellisen konsistorion kirjeestä Johannes Karhapäälle 25.10.1914, nro 6063
 Kenraalikuvernööri Seynin kirje, päiväämätön suomennos

Vuosikertomukset ja raportit

HKW 1.2./14.2.1917 ja 29.12.1916/11.16.1917
 Kertomus toisen piirin matkustava-uskonnonopettaja -työstä 27.12.1915/9.1.1916
 KKY 28.12.1915/10.1.1916
 PS 24.3./6.4.1917 ja 29.12.1916/16.1.1917
 VK 1915 ja 1917, 15.1./28.1.1918

Muut asiakirjat

AKKJ 4.7./17.7.1913
 AKLK 12.9.1912
 Ehtotus Kontrahti 15.2.1914
 Eroanomus 4.5./17.5.1913
 Hartaushetkitoimikunnan luettelo, päiväämätön
 Karjalaisen ja Georgian Weljeskunnan kirjelmä 22.4./7.5.1912
 Keräyslista 3.8./16.8.1915
 Kuulutus 25.5.1915
 MSK, päiväämätön kopio
 SKLT, jäljennös 25.10.1912, no 544 ja jäljennös 7.3.1916, no 1054
 SSKT 28.12.1912, no 1813 (jäljennös jäljennöksestä)
 Valtakirja 14.1.1912
 Vastalause; Vastalause Suomen hiippakunnan pappein ja maallikkojen kokoukselle; Johannes Karhapää, matkustava uskonnonopettaja, päiväämätön

Kansallisarkiston Joensuun toimipiste

Ilomantsin ortodoksisen seurakunnan arkisto
 Joensuun ortodoksisen seurakunnan arkisto

Lehdet

Aamun Koitto
 Karjalainen
 Karjalan Aamulehti
 Karjalan Lehti
 Karjalan maa
 Karjalan Sanomat
 Kansan Voima
 Kokkolan Uutiset
 Omahinen

Raja-Karjala
 Suomen sosialidemokraatti
 Uusi Suomi
 Viena-Aunus
 Wiipuri

Julkaisut

Karjalan veljeskunnan vuosikertomus

1911 отчетъ о дѣятельности Православного Карельского Братства, во имя св. великомученика и побѣдоносца Георгія. Въ вредѣлахъ Финляндской Карелии, за четвертый братскій годъ (съ 1-го декабр 1910 года по 1-е декабря 1911 года). Гор. Выборгъ, Выборгская Новая Типографія, 1911 г.

E-aineistot

www.digi.kansalliskirjasto.fi
 Sanomalehdet

www.finna.fi
 Iomantsin ortodoksisen seurakunnan arkisto 1896–1905
 Pääkirja

<http://kronos.narc.fi>
 Suomen sodissa 1939–1945 menehtyneet

<http://vesta.narc.fi>
 Suomen sotaturmat 1914–1922

Kirjallisuus

Björn, Ismo

- 2006a Iomantsin historia. Iomantsi. Iomantsin ja Tuupovaaran historia toimikunta
- 2006b Tuupovaaran historia. Iomantsi. Iomantsin ja Tuupovaaran historiatoimikunta.

Johannes Karhapää pyhien joukkoon

- 2019 Johannes Karhapää pyhien joukkoon nimellä Johannes Sonkajanrantalainen. Ort.fi, 22.5.2019. <https://www.ort.fi/uutishuone/2019-05-22/johannes-karhapaa-pyhien-joukkoon-nimella-johannes-sonkajanrantalainen> [luettu 22.5.2019]

Johannes Karhapäättä koskevan aineiston kerääminen

- 2019 Ort.fi, 7.1.2019. <https://www.ort.fi/uutishuone/2019-01-07/johannes-karhapaa-koskevan-aineiston-kerääminen> [luettu 3.9.2019]

Laitila, Teuvo

- 2004 Uskon luotsi. Sergei Okulov Suomen ortodoksien vaiheissa. Kuopio. Aamun Koitto.

Loima, Jyrki

- 1999 Esipaimen siunaa. Suomen ortodoksiset piispat 1892–1988. Kuopio. Pyhään Sergein ja Hermanin veljeskunta.

Merikoski, Kaarlo

- 1939 Taistelua Karjalasta. Piirteitä venäläistämistyöstä Raja-Karjalassa tsaarinvallan aikoina. Helsinki. Osakeyhtiö Valistus.
- 1944 Sergei Okulov. Palanen Raja-Karjalan sivistyshistoriaa. Helsinki. Osakeyhtiö Valistus.

Nokelainen, Mika

- 2009 Ortodoksit ja sota. – Ilkka Huhta (toim.), Sisällissota ja kirkko 1918. Suomen kirkkohistoriallisen seuran toimituksia 212. Helsinki. Suomen kirkkohistoriallinen seura. 114–129.

Pajukaarre, Liisa.

- 2013 Oikeuskosken tuho. Johannes Karhapää teloitettiin Joensuun Siilaisenkankaalla pääsiäisensä 1918. – Karjalainen 29.3.2013, 13.

Partanen, Jukka

- 2006 Kansallisen kahtiajaon aika. – Kimmo Katajala & Jaana Juvonen (toim.), Maakunnan synty. Pohjois-Karjalan historia 1809–1939. Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 352–379.

Pirinen, Kauko

- 1980 Johannes Karhapää. – Irma Hakamies et al. (toim.), Doksologia. Juhlajulkaisu isä Erkki Elias Piiraiselle hänen täyttääessään 60 vuotta 14.11.1979. Joensuu, Ortokirja 1980.

Pussinen, Matti

1990 Sonkajanrannan koulukysymys toisella sortokaudella. Joensuun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunnan luokanopettajan koulutusohjelman syventäviin opintoihin kuuluva tutkielma. Joensuun yliopisto.

Skeemaigumeni Johannes ja Johannes Karhapää

2018 Skeemaigumeni Johannes ja Johannes Karhapää pyhien joukkoon. Ort.fi, 30.11.2018. <https://www.ort.fi/uutishuone/2018-11-30/skeemaigumeni-johannes-ja-johannes-karhapaa-pyhien-joukkoon> [luettu 22.5.2019]

Abstract

Marko Mäkinen, *Life and work of Johannes Karhapää during 1910–1918*

In November 2018, the Finnish catechist and teacher of religion Johannes Karhapää (1884–1918) was included in the martyrs and confessors of the Orthodox Church. Shortly thereafter, a collection of various documents related to Karhapää between 1910–1918 was delivered to the Orthodox parish of Joensuu. This article examines the ecclesiastical and social activity of Johannes Karhapää in the light of the newest sources.

First, Karhapää had an impact on the development of the village of Sonkajaranta. Later, he served in the office of the itinerant teacher of religion in the province of Kuopio. A youth association, a school, a church, and a road were built on his initiative in Sonkajaranta. His activity raised public opposition in the local village meetings and even in the newspapers nationwide, as he had sought and received support from the Russian ecclesiastical and secular authorities. He was claimed to be the henchmen of the tsar and the dark power of North Karelia. Harsh measures were demanded. As a result of the intolerance, Johannes Karhapää was executed in Joensuu during the Finnish Civil War (1918) together with some ‘red’ prisoners.

The sources indicate that Karhapää took care of the everyday needs and administrative duties of the youth association and the school of Sonkajaranta but also of his teacher office. The documents highlight Karhapää’s own voice and diligence. Karhapää was determined, hard-working, aware of his calling, and therefore, uncompromising. In a letter dated to October 1917, Karhapää confessed that he understood the seriousness of his situation, yet, without compromising, he noted that he had only tried to fulfil his calling.